

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut

Hanna Mai Raadik

**LAULATUSTE JA PEREKONNAMUDELITE ANALÜÜS SAUGA MÕISAS 1830.-
1833. JA 1856.-1857. AASTAL ABIELLUNUTE PÕHJAL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: professor Mati Laur

Tartu 2019

Sisukord

Sissejuhatus	3
Allikad	8
Sotsiaalsed kihid	12
Abiellumised	16
Abielude sesoonsus.....	17
Esmaabiellumisvanus	18
Abielu ja sotsiaalne kuuluvus	19
Abielumigratsioon	21
Pere ja peremudelid	24
Laste saamine	28
Esimese lapse sünd	28
Naise vanus esimese lapse sünnil	29
Naise vanus viimase lapse sünni ajal	30
Laste arv peres	30
Kokkuvõte	33
Kasutatud materjalid	35
THE ANALYSIS OF MARRIAGES AND FAMILY MODELS BASED ON COUPLES MARRIED IN SAUGA DURING 1830-1833 AND 1856-1867.....	37
Lisad	39
Lisa 1: Lõige 1844. aasta Pärnu-Eliisabeti kihelkonna Sauga mõisa kaardist	39
Lisa 2: Lõige Pärnu kreiskonna kaardist 1914. aastal	40
Lisa 3: Sauga mõisas 1830.-1833. aastal abiellunute valim	41
Lisa 4: Sauga mõisas 1856.-1857. aastal abiellunute valim	42

Sissejuhatus

19. sajand tõi talurahva jaoks suuri muutusi. Selle sajandi jooksul vabaneti pärisorjusest, mindi üle raharendile ja asuti talusid päriseks ostma. Need muudatused viidi läbi sajandi esimesel poolel ja keskpaigas, kuid uuenduste juurdumine võttis aega veidi kauem ning ei kulgenud alati sujuvalt. 1830. aastate lõpust hakkas talupoegade olukord Eesti- ja Liivimaal halvenema, ikaldused ja näljahädad räsivad rahvast ning töid kaasa epideemiad. Raske olukord jätkus, mitu aastat kestnud kitsikus ning keerulised olud löid sobiva pinnase talurahvarahutuste tekkimiseks 1840. aastate alguses, mida ajalookirjutuses nimetatakse ka talurahva käärimiseks.¹ Ühiskonnas toimuvad muutused kajastusid ka külaühiskonnas, mis väljendusid sotsiaalsetes pingetes. Talurahva hulgas hakati üha enam eristama sotsiaalseid kihte nagu peremees, sulane, vabadik. Talurahvaseadused omakorda süvendasid tekkivaid vastuolusid. Näiteks sulaste käest hakati 1840. aastatel käest võtma talude ääremail asuvaid põllulapikesi, millest nad seni olid elatist saanud, muidu tegid nad peremehe eest mõisas teopäevi. Taluperemeeste ja sulaste vahel tekkisid uued töösuhted, näiteks Lõuna-Eestis hakkasid peremehed sulastele palka maksma. Varem muretses sulane peremehega viljasaagi pärast koos, tihtilugu olid nad omavahel suguluses. Ajapikku hakkasid needsamad suhted meenutama aga ülemuse ja alluva suhteid.²

Juhan Kahki sõnul tugevnesid talurahvakihtide vahelised vastuolud just 19. sajandi teisel veerandil.³ Kahk käsitleb tekkinud vastuolude põhjustajana riigis läbi viidud talurahvareforme, mis muutsid sotsiaalseid suhteid. Tiit Rosenbergil on vastuolude tekkimisele ühiskonnas teine lähenemine. Ta rõhutab kihtide vastuolude süvenemist 19. sajandi keskpaigas ja teisel poolel.⁴ Rosenberg seletab ühiskonna lõhenemist tol hetkel majandusolukorra paranemisega, mis heitis jõukamad peremehed ühte leeri ja vaesema maata rahva teise.

Kuidas mõjutasid muutused aga külaühiskonda? Millised muutused toimusid neljakümnnendate jooksul talurahvakihtides? On teada, et neid hakati varasemast enam eristama, külaühiskond aegamööda lõhenes. Käesolev töö uurib abielusid selle ajaraami kontekstis, võrreldakse enne 1840. aastaid abiellunuid ehk 1830. aastatel abiellunuid ning pärast, 1850. aastatel abiellunuid. Millisel määral jõudsid ühiskonnas toimuvad muutused mõjutada sotsiaalseid suhteid? Samuti uuritakse, kas Juhan Kahki seisukoht sotsiaalsete suhete muutumisest 19. sajandi teisel

¹ TIIT ROSENBERG. Käärimise algus *rahututel neljakümnnendatel*. – Eesti ajalugu V, Tartu 2010, lk 80-82.

² JUHAN KAHK. Murrangulised neljakümnnendad. Tallinn 1978, lk 40.

³ Samas.

⁴ TIIT ROSENBERG. Talude kruntimine. – Eesti ajalugu V, Tartu 2010, lk 131.

veerandil peab paika ka Sauga mõisa noorte abiellujate puhul. Kas 1830-ndatel ja 1850-datel abiellunud teevad erinevaid valikuid ning kas kahe aastakümnega on sotsiaalsetes suhetes abiellumiste näol muutuseid üldse toimunud? Käesolev töö võrdleb abiellunuid kahel tasandil: ajalises ruumis võrreldakse 1830. ja 1850. aastatel abiellunuid. Teine tasand on pererahva ja sulasrahva vahel, kas nende ühiskonnakihtide abiellumisharjumustes esineb erinevuseid?

Töö ei keskendu suurtele ühiskonnaprotsessidele, vaid vaatleb, kuidas kulges ühe mõisa piires noorte abiellumine ja perekonna loomine nende muudatuste valguses. Samas on uurimisel ka rahvastikuajalooline tahk. Abiellumisiga, laste sündimust ning muud teemakohast demograafilist teavet tollase Eestimaa ja paiguti Liivimaa kohta on uurinud mitmed Eesti uurijad, kelle tulemustega on võimalik Sauga tulemusi kõrvutada ja võrrelda.

Partneri valimine oli 19. sajandi külanoores üks elu olulisemaid valikuid. Taluühiskonnas ei olnud abikaasad pelgalt pereliikmed, vaid ka talumajapidamises asendamatud rollitäitjad. Seepärast valiti kaasat hoolega, kuna abielu oli liit, mis pidi kestma, lahutusi tollal peaaegu ei olnud. Arhiiviallikad analüüsides võime välja selgitada, mis alustel abikaasat valiti: näiteks kas abikaasa sotsiaalne kiht mängis rolli ja kui vanalt alustati pere loomist. Arhiiviallikatest ei saa lugeda vaid üht määravat faktorit abielude sõlmimisel: seda, mis toimus noorpaari hinges. See tuleb romantikutel endal juurde mõelda.

Siinses uurimistöös vaadeldakse 19. sajandi esimesel poolel ja keskpaigas sõlmitud abielusid ning nende perekondade peremudeleid. Selleks on uurimusse valitud 1830.-1833. aastal ja 1856.-1857. aastal Pärnu-Eliisabeti kihelkonnas Sauga mõisas abiellunud paarid. Mõlemad perioodid on valitud hingeloendeid silmas pidades, 1831.-1833. aastal abiellunud on juba perena märgitud 1834. aasta hingeloendisse ning 1856.-1857. aasta abiellunud on leitavad 1858. aasta hingeloendist. 1830. aastate valim on venitatud nelja aasta peale, 1850. aastate valim hõlmab vaid kahe aasta jooksul abiellunud. See erinevus on tingitud abiellumiste arvust, mis oli 1850. aastatel Sauga mõisas palju suurem kui 1830. aastatel, seepärast tuli valimi kokkusaamiseks võtta kolmekümnendate abiellujad pikema perioodi vältel. Paaride valikul on eelistatud esmaabiellujaid, kuna nende puhul on võimalik uurida abiellumist ja pere loomist ilma kõrvalfaktoriteta, mis kordusabielude juures juba abiellumist mõjutavad.

Perekonnamudeleid uurides peab valim olema piisavalt suur, et saaks teha üldistavaid järeldusi, samas piisavalt väike, et oleks võimalus uurida ka süvitsi. Siinses töös on tehtud kompromiss, paare on nii valimisse võetud nii palju, et oleks võimalik teha järeldusi üldise abiellujaskonna kohta Saugas, sellised andmed nagu keskmine abiellumisvanus ja keskmine laste arv peres on

üldisemad statistilised andmed. Samas on valim valitud piisavalt kompaktne, see võimaldab vaadelda iga pere eraldi ja tuua välja tähelepanekuid peremudelite kohta, mis muidu statistilises uurimuses jääksid tähelepanuta. Nõnda saame näiteks teada, kui palju erinevaid peremudeleid esines, mil moel need erinesid ja kes talus lisaks uuritavale perele veel elas.

Töö on jaotatud kolmeks osaks, esimeses osas tutvustatakse kasutatud arhiiviallikaid ning töös uuritavaid sotsiaalseid kihte nagu pererahvas, sulased ja vabadikud. Teise peatükki on koondatud kõik uurimistöö tulemused, mis puudutavad abiellumist. Kuidas mängis Sauga 1830. aastate ja 1850. aastate abieludes rolli sesoonsus, kui vanalt esimest korda abielluti, kui palju sõlmiti abielusid sama talurahvakihi sees, palju kihtide vahel, kas sellest joonistuvad välja eelistused partneri valikul. Uuritakse ka, kui suurel määral esines Saugas abielumigratsiooni. Uurimistöö kolmas peatükk on pühendatud sellele, mis toimus peale abiellumist - pere loomisele ja laste sünnitamisele. Uuritakse, kui kiiresti peale laulatust sündis esimene laps, kui vana oli naine esimest ja viimast last sünnitades ja kui palju saadi lapsi kokku. Käsitletakse ka peresid tervikuna: kellest koosnes talupere, kes seal talus veel elasid?

Sauga mõis langes uurimistööks valituks ning linnaläheduse ning oma suuruse poolest, Sauga mõisa territoorium oli Pärnu linnamõisatest üks suurimaid. Pärnu linnale kuulusid Sauga maa-alad 1561. aastast, kui maahärrad need linnale läänistasid.⁵ 19. sajandi keskpaiku oli Pärnu maakonnas neli linnamõisat, peale Sauga mõisa ka Reiu, Kastna ja Viluvere mõisad. Sauga mõisale kui linnamõisale kehtisid sarnased õigused nagu rüütlimõisatelegi, mõne erandiga näiteks kohalike maksude maksmise osas.⁶ Sauga mõis asus maakonnalinna külje all, selle läheduses olid ka linnaagulid.⁷ Linnalähedus ja linnaelu võisid olla motivaatoriks talurahva rände, mida abielumigratsiooni vormis siinses uurimistöös ka vaadeldakse.

Sauga mõisa kihelkonnakirik on Pärnu-Eliisabeti luteri kirik, kus kõik vaatluse all olevad abielupaarid laulatati. Siinses uurimustöös käsitletakse vaid Pärnu-Eliisabeti kirikus registreeritud abielusid, õigeusu kirikutes registreeritud abielud jäetakse kõrvale. Pärnu-Eliisabeti kihelkonnas tegutses õigeusu kirikuna tollal Katariina kirik. 1846. aastal kogus usuvahetusliikumine õigeusku Pärnu- ja Viljandimaal hoogu, osa võtsid nii kroonu- kui eramõisate talupojad. Pärnumaal vahetas usku lausa 28% talupoegadest.⁸ Arvatavasti leidis ka Sauga mõisas usuvahetajaid, kes oma varasemast kogukonnakirikust, evangeelsest

⁵ TIIT ROSENBERG. Eesti mõisate ajalooline ülevaade. Toimetanud TIHU OJA. – Eesti mõisad, Tallinn, 1994, lk 15, 20.

⁶ Eesti mõisad, lk 110.

⁷ Vt. lisa 1 ja lisa 2.

⁸ ROSENBERG, Sotsiaalne käärimine ja konfliktid, lk 83-84.

luterikirikust Pärnu-Eliisabetist, pöördusid apostliku õigeusu Katariina kirikusse.⁹ Oli võimalus, et mindi ka mõnda maakonna õigeuskirikusse. Lugeses Pärnu Katariina kiriku meetrikaraamatuid usuvahetuseelsest ajast ning raamatuid liikumisejärgsest ajast, esineb hilisemates raamatutes Sauga inimesi tõesti veidi rohkem, kuid neid on siiski tagasihoidlikult vähe.¹⁰ Siinse uurimistöö valimist keegi 1830-ndatel abiellunud paaridest õigeusu kirikusse üle ei läinud, 1850. aastatel abiellunud paarid on valitud Pärnu-Eliisabeti kiriku meetrikast. Seepärast jäävad Saugas õigeusku läinud paarid ja pered siinkohal käsitlemata.

Historiograafia

Eesti talurahva ajaloo uurimisega on tegeldud küllaltki palju, ka 19. sajandi talurahva elu-olu on mitmekülgsest käsitletud. Ajalooline demograafia oli 1970.–1980. aastatel Eesti ajaloo uurimises üks viljakamaid uurimissuundi ning sellest perioodist on mitmeid teemakohaseid käsitlusi.¹¹ Kõige ülevaatlikumalt on eesti rahvastiku ajalugu uurinud Heldur Palli 18. sajandi kontekstis, uurimuses „Eesti rahvastiku ajalugu. 1712-1799“.¹² See uurimus keskendub küll varasemale sajandile kui käesolev töö. Palli uuris lähemalt Otepää ja Karuse kihelkonna rahvastikku, ka abiellumist ning pere loomist, ning seepärast on siinses töös abiellunud analüüsides võetud eeskujuks Palli käsitlused. Sulev Vahtre uurimuses „Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil“ antakse ülevaade Eestimaa kubermangu rahvastikust mõisate kaupa ning vaadeldakse rahvastiku soolist, vanuselist ja sotsiaalset struktuuri kõigi Eestimaal korraldatud hingeloenduste ajal.¹³

Lisaks tuleb eesti rahvastiku ajaloo uurijana ära märkida Herbert Ligi, kes uuris talurahva arvu ja paiknemist 18. sajandil.¹⁴ Ligi keskendus peamiselt agraar- ja asustusajaloo uurimisele. Rahvastikuloolisi allikaid ning talurahva migratsiooni on uurinud ka Aadu Must, siinses töös on kasutatud tema uurimust hingeloenditest asustusajaloolises uurimustöös.¹⁵ Musta sulest on ilmunud ka rahvastikuloolisi arhiivimaterjale tutvustav „Eestlaste perekonnaloo allikad“, mis oli ka selle töö autori esimeseks teejuhiks meetrikaraamatutesse sukeldumisel.

⁹ Nimekiri Eesti alade apostliku õigeusu kirikutest Saaga veebilehel:

<http://www.ra.ee/dgs/explorer.php?tid=40&tbn=1&lev=yes&hash=eb1c0e4e78b1d292e92d2f3cddaaff7b>

¹⁰ EAÕK Katariina koguduse meetrikaraamat 1838. EAA.4964.1.237; meetrikaraamat 1848. EAA.4964.1.246.

¹¹ AADU MUST. Eestlaste perekonnaloo allikad, Tartu 2000, lk 101.

¹² HELDUR PALLI. Eesti rahvastiku ajalugu 1712-1799. Tallinn, 1997.

¹³ SULEV VAHTRE. Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil. Tallinn 1973.

¹⁴ HERBERT LIGI. Talurahva arv ja paiknemine Lõuna-Eestis aastail 1711-1816. – Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik 371, Tartu 1976, lk 33-101.

¹⁵ AADU MUST. Hingeloendid asustusajaloolises uurimustöös. – Tartu Riikliku Ülikooli toimetised, vihik 784, Tartu 1978, lk 60-72.

Siinses uurimuses toetutakse ajastukonteksti loomisel Juhan Kahki raamatut „Murrangulised neljakümnendad“, mis keskendub peamiselt 1849. aasta talurahvaseadusele ja selle vastu võtmisele.¹⁶

¹⁶ KAHK, Murrangulised neljakümnendad.

Allikad

19. sajandi rahvastikku ja perekonda on võimalik uurida kirikuraamatute ja hingeloenditega, lisaks võivad abiks olla ka muud allikad, näiteks vakuraamatud, kohtuprotsesside protokollid, elanike nimistud. 19. sajandi kohta leidub arhiivides küllaldaselt materjali, arusaadavatel põhjustel on varasemate sajandite ainelist materjali vähem. Käesolev uurimus põhineb abielumeetrikal, personaalraamatutel ja hingeloenditel, mis on peremudelite uurimisel kõige sobilikumad allikad.

Abielumeetrika

Sündinud lapsed, abiellunud ning surnud märgiti eraldi meetrikatesse. Sünnimeetrikasse märgiti lapse sünni- ja ristimispäevad ning nimi, ka teave vanemate ja vaderite kohta. Abielumeetrikasse märgiti laulatuse info – abiellujate nimed, nende isade nimed.¹⁷ Hiljem ka rohkem infot – Sauga kihlatute, väljakuulutatute ja abiellunute nimekirjas kirjutati üles ka pruutpaari eelneva perekonnaseisu, vanused, väljakuulutamised, usutunnistused.¹⁸ Surnameetrika oli koguduses surnud inimeste üles märkimiseks. Enne 1832. aasta kirikuseadust märgiti üles peamiselt surnu nimi ja elukoht, vahel ka täiendavat infot. Peale 1832. aastat hakati üles märkima ka surma ja matuse aega, surma põhjust ja kihulist kuuluvust või ametit. Meetrikaraamatud olid 19. sajandi esimesel poolel valdavalt saksakeelsed, kuna neid pidasid saksa päritolu pastorigid.¹⁹

Veel 1833. aastal kehtis Eesti aladel 1686. aasta Rootsi kirikuseadus, mis seadis kirikuraamatutele (meetrikale) kindlad nõudmised. Muu hulgas nõuti kihelkonnavaimulikel pidada nimestikke laulatutest koos nende vanemate nimedega, sündinud laste nimestikke, surnute nimestikke ning nimestikke kogudusse juurde tulnud ja lahkunud inimestest. Arvatavasti pidasid mõned pastorigid meetrikat püüdlikumalt, mõned vähem.²⁰ Siiski panid meetrikaraamatud aluse olulisele dokumendikogumile, mida peeti ka peale 1833. aastat, ning mis võimaldab uurida tollaseid perekonnamudeleid. 1832. aasta kirikuseadusega ühtlustati Eestimaa ja Liivimaa kubermangudes evangeelse luteri kiriku süsteem ning toodi Vene keisririigi siseministeeriumi kontrolli alla, siinsed kirikuüksused liideti Peterburi peapiiskopkonnaga. Kirikuraamatutele loodi kirikuseadusega ühtne süsteem, mis erines

¹⁷ MUST, Eestlaste perekonnavaloo allikad, lk 108-110.

¹⁸ Kihlatute, mahakuulutatute ja abiellunute nimekiri 1853-1879. EAA.1279.1.157, 68/390, l 64.

¹⁹ MUST, Eestlaste perekonnavaloo allikad, lk 107-110.

²⁰ Samas, lk 102-103.

mitmeti varasemast. Varasemate pastori loodud meetrikatabelite asemel hakati meetrikaraamatuid täitma tabelitena, sama lugu oli personaalraamatutega. Seati sisse ka nõue saata igal aastal sissekannete koopiad konsistooriumile, nõnda tekkis kirikuraamatutest kaks eksemplari.²¹ Varem oli kirikuõpetajatel meetrikaraamatute pidamisel veidi vabamad käed, uus raamatupidamisvorm trükitud tabeli näol kindlustas küll ühtse süsteemi kõigis kirikukihelkondades, kuid kadus isikupära ning muu huvipakkuv info, mida pastor meetrikasse kirjutada võis.

Siinse uurimistöö 1830-ndatel abiellunud on välja valitud 1798.-1833. aasta Pärnu-Elisabeti abielumeetrikast²² ning 1850-ndate abiellunud valitud 1853.-1897. aasta kihlatute, mahakuulutatute ja abiellunute nimekirjast.²³ Viimast on kirikuõpetaja pidanud 1850. aastatel hoolsalt, üles on märgitud abielu järjekorranumber aastas, peigmehe ühiskondlik kuuluvus või amet, peigmehe ja pruudi isad ning nende sotsiaalsed kihid. Samuti märgiti üles laulatuse kuupäev noorte sünnikoht, usutunnistus, vanus (sageli veerandaasta täpsusega), varasem perekonnaseis (vallaline või lesk), abielu järjestikused väljakuulutamised enne laulatust ja muu info, mida vaimulik pidas oluliseks üles märkida. See meetrikaraamat on kirjutatud juba trükitud lehtedele, mis distsiplineeris kirikuõpetajat seda teavet üles kirjutama. 1798.-1833. aasta abielumeetrika on märksa napisõnalisem, see on kirjutatud isejoonistatud tabeli põhjale, kuhu on üles märgitud vaid abielu number, pruutpaari nimed, laulatuse kuupäev, pruudi isa. Mõnel juhul ka peigmehe ja pruudi isa ühiskondlik kuuluvus, peigmehe elupaik, mõnel harval juhul ka pruudi sünnikodu. Abielumeetrikast 1830-ndate paare puudutava teabe puudumise korvavad muud meetrikaraamatud ja selle aja personaalraamat.

Personaalaramatud

Personaalaramatud on kihelkonna elanike nimekirjad, mida pidevalt täiendati. Iga pere taha jäeti raamatus tühja ruumi, et oleks võimalik üles märkida hilisemad muutused: sündinud lapsed, surnud pereliikmed ja muu kiriku seisukohast olulise info nagu ristimised ning esimesed armulaual käigud. 17. sajandi esimesel poolel Rootsi võimu ajal seati personaalaramatute pidamine vaimulikele ülesandeks. Kuna see tähendas pastoritele lisatööd, varieerus personaalaramatute pidamine ja nende kvaliteet kihelkonniti. 1832. aasta kirikuseadusega tehti personaalaramatute pidamine taaskord kohustuslikuks. 1834. aastast peetigi raamatuid

²¹ MUST, Eestlaste perekonnavaloo allikad, lk 105-106.

²² Abielumeetrika 1798-1833. EAA.1279.2.6, 94p.

²³ Kihlatute, mahakuulutatute ja abiellunute nimistud 1853-1897. EAA.1279.1.157.

kohusetundlikult, mis teeb neist hinnalised allikad perekonnamudelite uurimisel.²⁴ Personaalraamatusse märgiti inimeste üldandmed: nimi, kihiline kuuluvus ja amet, perekonnaseis, sünnikoht, sünniaeg ja surmadaatumid. Kuna raamatu eesmärgiks oli koguduse hingede üle arvet pidada, märgiti üles ka viited varasematele ja teistele kirikuraamatutele, ristimised, esimesed armulauad, leeris käimise detailid.

Personaalraamatuid peeti pikema aja jooksul, harilikult 10-12 aastat.²⁵ Sauga 1834-1851 personaalraamat oli kasutusel 17 aastat, mis võimaldab 1830-1833 abiellunuid vaadelda mugavalt pikema aja jooksul. Järgmist personaalraamatut, mis hõlmab suuremat elanikkonda, lisaks Sauga mõisa elanikele ka kihelkonna teiste mõisate elanikke, on peetud lausa 27 aastat: vahemikus 1852–1879. Ka see personaalraamat annab ideaalse võimaluse vaadelda 1856-1857 abiellunud paaride pere loomist ja andmeid nende perede kohta vähemalt 22 aasta vältel. Valdavalt baltisaksa päritolu pastorid pidasid personaalraamatuid saksa keeles, Sauga 1834-1851 raamatu tabeli on joonestanud pastor Johann Heinrich Rosenplänter ise, kuna soovis lisada täiendusi ning lahtreid, mis trükivormis puudusid. Rosenplänteri lisandused puudutasid haridust, ta märkis hoolega üles koguduse liikmete lugemis-veerimisostkust, katekismuse ja lauluraamatu tundmist, kirjutamisostkust ja rehendamisostkust.²⁶ Lisaks märkis Rosenplänter üles koguduseliikmete vanused 1834. aasta hingeloenduse ajal, mis on uuritavate täpsete vanuste määramisel suureks abiks. 1851-1879 personaalraamat on kantud juba trükitud vormidele. Ülesehitus on neil olulisimate andmete poolest sama.

Hingeloendid

Hingeloenduseid viidi Vene riigis läbi juba 18. sajandi esimesel veerandil, Eesti ja Liivimaa kubermang kaasati hingeloendustesse 1782. aasta loendusel, mis oli Vene sisekubermangudes juba neljas. Eesti ja Liivi alal peeti talupoegade üle arvet ka varem, maa- ja adrarevisjonide abil, mida teostati siin 16. sajandi algusest saati.²⁷ Siinses uurimustöös tuginetakse VIII ja X hingeloendusele. Hingeloendused ehk revisjonid olid riigi elanike loendused, nende eesmärk oli registreerida maksualust elanikkonda. Kuna tsaaririigis koguti pearahamaksu vaid meeshingedelt, märgiti esimestesse hingeloenditesse üles vaid mehed. Hingeloendeid koostati ja kontrolliti suure hoolega, kuna nimestike alusel toimus maksukogumine. Samas tulenes sellest ka probleeme: rahvastiku koguarv muutub sündide ja surmade arvelt pidevalt, maksu

²⁴ MUST, Eestlaste perekonnavaloo allikad, lk 116.

²⁵ Samas, lk 115-116, 124.

²⁶ Samas, lk 116-117.

²⁷ VAHTRE, Eestimaa talurahvas, lk 24.

koguti aga ikka viimase läbiviidud hingeloendi põhjal. Neid aga viidi läbi mitmeaastaste vahedega. Nõnda tuli maksta surnud meeshingede eest, samas ei pidanud aga maksuma peale hingeloendust sündinud poisslaste pealt.²⁸ Hingeloendeid koostati mõisate kaupa. Koostamisel oli põhirõhk meestel kui maksualustel, kuid uurija õnneks on alates VII hingeloendist üles märgitud ka naised.²⁹ VIII ja X hingeloendid sisaldavad sama infot, väikse erinevusega selles, et VIII hingeloendis puudub lahter perekonnanumbri viitele eelmises hingeloendis. Meeste kohta märgiti üles perekonnanime number, talunimi, ees-ja perekonnanimi, isa nimi, ühiskonnakiht, vanused eelmise ja praeguse hingeloenduse ajal ning vahepeal toimunud muutused (surm, kolimine). Naistel on märgitud nimi ja vanus, harva ka isanimi.³⁰

VII ja X hingeloend kujutavad endast trükitud venekeelseid vorme, mis on täidetud saksa keeles. Kuigi VII hingeloendi ajal nõuti juba hingeloendite täitmist ainult vene keeles, tehti Balti kubermangudele tol korral veel keisri loal erand. X hingeloenduse ajal oli hingeloenduse määrusega nimestiku saksakeelne ülesmärkimine lubatud.³¹ Uuritavasse perioodi mahub veel üks hingeloendus – IX hingeloendus 1850. aastal. Seda hingeloendit uuritavate perede analüüsimisel ei kasutatud, kuna nii 1830. aastate kui ka 1850. aastate abiellunuid oleks olnud ebaotstarbekas sealt üles otsida. 1830.-1833. aastal abiellunud abielupaarid olid selleks ajaks juba 17-20 aastat abielus olnud ning lapsed võisid kodust juba lahkunud olla või naine surnud. Seepärast on mõistlikum kasutada kolmekümnendatel abiellunud perede uurimisel personaalraamatut. 1856.-1857. aastal abiellunud noored olid aga 1850. aastal lapsed ning oma vanemate perekooslustesse märgitud, ka neid oleks ebaotstarbekas IX hingeloendi kontekstis uurida.

Uurimisvalimisse valiti paarid ehk perekonnad abiellumisaja alusel, uurimise alla võeti need Sauga abiellunud, kes sõlmisid abielu aasta või paar enne hingeloendit. Nõnda tekkis võimalus andmeid eri allikate vahel võrrelda, samuti kasutada hingeloendit täiendava allikana perekonna uurimisel. 1830-ndate valimisse valiti paarid, kes abiellusid 1830.-1833. aastal, vastavalt enne VIII hingeloendit, mis Liivimaa kubermangus viidi läbi 1833-1834, Sauga mõisas 1834. aastal.³² 1850-ndate valimi moodustavad 1856.-1857. aastal abiellunud paarid, vastavalt X

²⁸ VAHTRE, Eestimaa talurahvas, lk 19, 22.

²⁹ Samas, lk 46.

³⁰ Sauga (*Sauck*) mõis: revisjonilehed ja ümberkirjutuslehed 1858-1914. EAA.1865.3.235/2; sama 1834-1850. EAA.1865.3.233/2.

³¹ VAHTRE, Eestimaa talurahvas, lk 56, 60.

³² Sauga mõis: revisjonilehed ja ümberkirjutuslehed 1834-1850. EAA.1865.3.233/2.

hingeloendile Liivimaa kubermangus 1858. aastal.³³ Valimi valimisel peeti silmas ka esmaabiellujaid ning teist korda (või ka kolmandat korda) abiellujaid.

Sotsiaalsed kihid

Siinses töös uuritakse ühte seisust: talurahvaseisust. 19. sajandil Liivimaa kubermangu külades elanud inimesi võib liigitada majandusliku ja õigusliku seisundi alusel mitmesse ühiskonnagruppi. Varasematel hingeloendustel eristati kahte suuremat gruppi: valla- ehk külarahvast ning mõisarahvast. Esimesed olid talumaadel üksiktaludes elavad talupojad, keda omakorda võis jagada vabadikeks ja taluinimesteks.³⁴ Gruppe on Liivimaa talurahva seas mitu ning nende piirid jäävad kohati häguseks, siiski on võimalik luua ettekujutus tollasest külaühiskonna koostisest. Eestimaa kubermangu talurahvast on 1858. aasta seisuga kirjeldatud nõnda: hinnanguliselt 35-40% rahvastikust oli pererahvas, 25-30% sulasrahas, vabadikke oli 25% ning mõisateenijaid kuni 10%. Uurimistöö keskendub küll mitte Eestimaa kubermangu vaid Liivimaa kubermangu talupoegadele, kuid ühiskondlike kihtide osakaalu külaühiskonnas võib lugeda mõlemas kubermangus sarnaseks.³⁵

Külaühiskonnas oli suurima osatähtsusega pererahvas, kes elas talus, mida nad kas omasid või rentisid, ning elatasid end peamiselt sellest talust. Pererahva piiritlemine on probleem, kuna mitmed taludes elavad inimesed olid nõ vahepealsel positsioonil, näiteks talupidajast peremehe- ja perenaise sugulased, kasulapsed. Nemad võisid olid teatud ajal pererahva liikmed, kuid nende positsioon oli pigem lähemal vabadike ja sulaste omale.³⁶

Pererahvaga sarnane, kuid sotsiaalselt madalam ühiskonnakiht on sulased, kes vastupidiselt pererahvale ei pidanud talu, vaid olid teistes taludes tööjõuks.

Suuruselt kolmas kiht olid vabadikud, kelle eluasemeks olid väiksed saunad või majahütid mõisa või küla äärealadel. Neid nimetatakse ka popsideks, saunikuteks või kehvikuteks. Nende eeliseks oli oma väike elamine, nad ei pidanud elama võõras majapidamises. Küll aga tuli neil oma väikse maatüki pärast teenida mujalt lisaks elatist, näiteks töötada mõisates ja taludes teenijatena või teha seal tööpäevi, samuti võisid nad töötada käsitöölisena. Vabadikukiht oli

³³ Sama 1858-1914. EAA.1865.3.235/2.

³⁴ VAHTRE, Eestimaa talurahvas, lk 158.

³⁵ ROSENBERG, Maarahvastiku sotsiaalne koosseis, lk 131.

³⁶ VAHTRE, Eestimaa talurahvas, lk 166.

küll pererahva omast madalamal, kuid vabadikke oli eri jõukusastmel. Nõnda võis abielude sõlmimisel mõni jõukam vabadik olla samavõrdne mõne perepojaga. Ka erusoldateid on arvatud vabadike hulka.³⁷

Lisaks vabadikele, pere- ja sulasrahvale elasid külas ka kodakondsed, kes olid peamiselt vanemad lesknaised või abieluinimesed. Nad elasid võõras talus, kuid oma leiva peal ning peavarju eest tegid pererahvale tööpäevi. Külaühiskonnas esines veel mitmesugust rahvast, näiteks läbikäigul rändkaupmehed- ja käsitöölised.³⁸

Osa talurahvast töötas ka mõisas. Mõisateenijaid oli 1795. aasta seisuga Pärnumaa talupoegadest 4,3%. Pärnu lähedastes linnamõisates töötasid näiteks õllepruulijad, käsitöölised, jäägrid ja ka vabad meistrimehed. Mõisateenijaskonna seas olid kutsarid, tallipoisid ja teenijatüdrukud.³⁹ Mõisateenijaskonnas töötasid ning mõisas elasid peamiselt vallalised inimesed, uurimistöö analüüsisos on valimis vaid üks mõisateenija – kutsar.

Siinses uurimustöö käigus on sotsiaalsete kihtide alane teave võetud mitmetest eri allikatest. 1850-ndatel abiellunud inimeste ühiskondlik kuuluvus on peamiselt välja loetud abielumeetrikast, kuna peigmeeste ja pruutpaari vanemate kuuluvuse oli pastor üles märkinud. Täiendavat infot on saadud ka 1858. aasta hingeloendist. 1830-ndatel abiellunud paaridega on lugu komplitseeritum, abielumeetrikasse on üles märgitud vaid mõnede peigmeeste sotsiaalne kuuluvus, rääkimata nende isadest. Abiellunute sotsiaalse kuuluvuse võis aga välja lugeda personaalraamatust. Uurimistöö seisukohast oli oluline teada ka pruutide kuuluvust ehk millisest perest nad tulid. Nende leidmisel olid abiks 1834. aasta hingeloend, 1826. aasta vaheloendus, surnameetrika ning 1816–1833. aasta personaalraamat.

Hingeloendites toodud andmed inimese ühiskondliku kuuluvuse kohta ei ole ühtlased ning seega ka mitte väga täpsed. Nimelt puudus hingeloenduste läbiviimise ajal kindel süsteem, kuidas klassifitseerida talupoegi sotsiaalsetesse kihtidesse. Nõnda ei pruugi eri mõisate ja hingeloenduste vahel sellekohased andmed olla võrreldavad.⁴⁰ Teine probleem hingeloendustega tuleneb hingeloendite läbiviimise korrast. Hingeloendite koostamisel tuli esmalt märkida üles talude ja meeshingede eelmise revisjoni aegne info, seejärel hetkeolukord. See lõi vahepealsete muutuste märkimiseks jäiga süsteemi, talupere ülesmärkimiseks loodud

³⁷ ROSENBERG, Maarahvastiku sotsiaalne koosseis, lk 132.

³⁸ Samas, lk 132.

³⁹ KERSTI LUST. Mõisad ja talurahvas 18. sajandil ja 19. sajandi alguses. Valgustusliikumine. – Pärnumaa 2. Loodus, aeg, inimene. Tallinn 2010, lk 127-128.

⁴⁰ VAHTRE, Eestimaa talurahvas, lk 158.

tabeli ülesehitus võis sel viisil mõjutada info õigsust. Must käsitleb seda probleemi asustusajaloolises artiklis, kuid laiendab seda hingeloendite kitsaskohta ka taludelt sotsiaalsetele kihtidele ja sotsiaalsele mobiilsusele.⁴¹ Siinse uurimistöö seisukohalt on hingeloendid oma ülesehitusega olulised: ühes talus elavad inimesed on märgitud kokku. Sealt on võimalik välja lugeda, kes on peremees, kes on tema pojad ning kes veel seal talus elavad – sugulased, sulased jt. Sotsiaalsete kihtide määramisel on see kasulik info.

Sotsiaalsete kihtide puhul tuleb silmas pidada nende muutuvust. Sõltuvalt vanusest, soost ning päritolust võis inimese sotsiaalne kuuluvus elu jooksul muutuda. Naistel võis see muutuda näiteks abielludes kas *kõrgemale* või *madalamale*. Sama võis juhtuda ka mehega, kes abiellus naisega, kel oli kaasavaraks talu. Naine võis lastega mehe surma korral liikuda sotsiaalse kihistuse redelil paar pulka allapoole ning sattuda näiteks perenaisest vabadikuks. Perepojad, kes ei olnud esmasündinud või teisena sündinud võisid isatalus ruumipuuduse tõttu sattuda sulaseks. Samas võisid ka sulased redelil tõusta näiteks abielludes ning vabadikuks saades. Sotsiaalsete kihtide vahel võidi ka pendeldada – näiteks perepoeg, kes oli sündinud kolmanda pojana ning läinud mujale sulaseks, võis vanemate vendade surma korral saada taluperemeheks. Sotsiaalne kuuluvus, mis inimese elus võis muutuda, mängis 19. sajandi keskpaiku ning sealt alates olulist rolli.⁴²

Käesolev töö keskendub sotsiaalsete kihtide vahelistele lõhedele, kui need hakkasid 19. sajandi teisel veerandil tekkima. Sajandi keskpaigast edasi aga vastuolud sotsiaalsete kihtide vahel jätkasid süvenemist. Sotsiaalsete kihtide suhtes muutunud hoiakut kirjeldab hästi Tiit Rosenberg. Seoses talude päriksostmisega (algul vähemalt rentimisega) hakkas seni üsna ühte hoidev talupojaühiskond lõhestuma. Kui varem einestas kogu talupere (perevanemad ja nende lapsed, ka võõrad teenijad-sulased) koos ühe laua taga, siis nüüd hakkas pererahvas ning teenijad eraldi sööma. Kõige olulisemat rolli mängis sotsiaalsete kihtide eristamine partneri valikul. Abielluda taheti kellegagi enda kihist või paremaga, seda nii majanduslikel kui sotsiaalsetel põhjustel.⁴³ Sotsiaalne kuuluvus oli abiellumisel aktuaalne ka sajandi teisel poolel.

Juhan Kahk rõhutab kihtidevahelise lõhe tekkimise juures 1840-ndaid ning üldse 19. sajandi teist veerandit. 1849. aasta talurahvaseaduses eristati tugevalt talurahvakihte, agraarkomisjon eristas kokku üheksat klassi: 1) maaomanikud, 2) maarentnikud, 3) sulased, 4) mõisasulased, 5) palgalised, 6) käsitöölised, 7) mõisaametnikud, 8) vaesed ja haiged, 9) noorukid ja vanad,

⁴¹ MUST, Hingeloendid asustusajaloolises uurimustöös, lk 64.

⁴² ROSENBERG, Maarahvastiku sotsiaalne koosseis, lk 131.

⁴³ Samas, lk 131.

kes ei kuulu maksustavate alla. Talurahvaseaduses normeeriti klasside töösuhteid üsnagi rangelt, näiteks seati sulastele-teenijatele kohustus asuda töökohta valides tööle talusse, kus eelmise töölise surma tõttu tööjõupuudus. Talurahvakohtule anti lausa õigus keelata talupoegadel abielluda, kui majanduslik olukord ei võimaldanud pere ülal pidada. Kihtidevahelised vastuolud olid varasemate ühiskondlike ja majanduslike ümberkorralduste teel juba tekkinud, uus seadus proovis neid vaid fikseerida ning korrastada.⁴⁴

Seevastu Ea Jansen välistab äärmustesse kalduva kuvandi külaühiskonnast, kus on rikkad taluperemehed ning vaesuses virelevad maatamehed. 19. sajandi eesti külas andsid tooni hoopis *keskmised peremehed* ehk keskmise või veidi suurema talu peremehed, kas päristalu või renditalu omanikud, kes ei erinenud eriti vaesematest sotsiaalsetest kihtidest. Neil keskmistel peremeestel oli aga veidi rohkem haridust, vabadust ning võimalusi kui teistel.⁴⁵

⁴⁴ KAHK, Murrangulised neljakümnendad, lk 147-148.

⁴⁵ EA JANSEN. Eestlane muutuv asjas, Tartu 2007, lk 285.

Abiellumised

Eesti rahvastiku ajaloo uurimise seisukohast on abiellumised väga kõnekad. Abielu on majanduslik ja sotsiaalne liit, nõnda võib elukaaslase valikut pidada üheks tähtsamaks otsuseks inimese elus. Seda enam, et 19. sajandi keskpaigast hakati järjest enam tähelepanu pöörama sotsiaalsele kuuluvusele. Abiellumise all mõeldakse siin kiriklikku laulatust, kuna see on abielumeetrikas dokumenteeritud. Talurahva seas võisid olla erinevad arusaamad pulmadest ning abielu algushetkest, kas selleks oli kiriklik laulatus, pulmaviinade vastuvõtmine, esimene koosveedetud öö või hoopiski esimese lapse sünnitamine. Selguse huvides lähtutakse siinses uurimistöös abielu algushetkena kiriklikust laulatusest abielumeetrikas. Ajaraami paika seadmine on oluline, et arvestada pruutpaari vanust esmaabiellumisel ning järgnevas peatükis ka naise vanust esimese ja viimase lapse sünni ajal. Lisaks esmaabiellumisvanusele on võimalik laulatuste põhjal analüüsida kihtidevahelisi abielusid ja abielumigratsiooni. Abiellumiste uurimiseks on 1830. aastate ja 1850. aastate abiellunute seast välja nopitud esmaabiellunud, et saada ettekujutus traditsioonilisest sõlmitud abielust. Abielusid uurides heidetakse pilk ka abielude sesoonsusele.

Uurimistöö valimis on 12 abielupaari, kes abiellusid vahemikus 1830-1833 ning 12 paari, kes abiellusid vahemikus 1856-1857. Võrreldes 1830-ndatel ning 1850-ndatel Saugas abiellunud paaride arvu, võib märgata väga suurt laulatuste arvu kasvu. Kas veerandsaja aastaga võis Sauga elanike arv loomulikult teel kasvada nii hüppeliselt? See tundub ebatõenäoline. Valimi abielupaarid võeti Pärnu-Elisabeti kiriku abielumeetrikast, seega langesid välja kõik mujal kogudustes olevad saugalased. Ka neljakümnendate usuvahetusliikumine, mis Pärnumaal kulges väga hoogsalt, oleks teoreetiliselt pidanud hoopis *vähendama* Pärnu-Elisabetis hingekirjas olevaid Sauga inimeste arvu. Täpsemad andmed Sauga elanikkonna tolle ajaperioodi kohta puuduvad, küll aga 1826. aasta vaherevisjoni andmetel elas Saugas 1261 inimest.⁴⁶

Võttes aluseks Sulev Vahtre uurimuse Eesti 18. ja 19. sajandi ilmastikuoludest, et jõuda selgusele Sauga abiellujate arvu suures kasvus, ei torka uuritavate perioodide juures silma midagi eriti erakordset. 1830.-1833. aastal olid viljasaagid keskpäraseid või kesised, kõigil kolmel aastal kimbutasid Eesti elanikkonda erinevad haigused. Eriti suur olnud suremus 1831. aastal, kui levisid koolera ja muud nakkushaigused. Saugas aga sel perioodil

⁴⁶ Sauga mõisa hingeloend 1826. EAA.4927.1.669, 131/132.

kooleraepideemiat ei olnud, Pärnu-Eliisabeti kiriku surmameetrika ei viita ka mõne muu haiguse epideemiale.⁴⁷ Ka 1856.-1857. aasta ei paistnud muude aastakäikude seast millegagi silma. Ilm oli tavapärane, 1857. aastal kurdeti erinevate nakkushaiguste puhangute pärast.⁴⁸

Abielude sesoonsus

Kuni 19. sajandi keskpaigani iseloomustas talurahva abiellumisi sesoonsus. Aastas olid kindlad perioodid, millal eelistati kosida ning pulmi pidada, suuresti sõltus see põllutööde tsüklist. Eelistati hilissügist peale põllutööde lõppu, kui suuremad tööd olid tehtud ning ka toiduvaru oli peo jaoks olemas. Detsember oli pulmahooajana populaarne, kui kosja- ja pulmasõitu sai teha taliteel, aga sobis ka kevad enne põllutööde algust. 19. sajandi keskpaigast hakkas pulmahooaeg pikenema, pulmi hakati pidama oktoobrist maini kuni sesoonsus hoopis ära kadus.⁴⁹ Arvatavasti võib selle tendentsi põhjuseks pidada vanade traditsioonide ununemist või üldise majandusliku olukorra paranemist, kui talurahvas sai toiduvarudega veidi lähedamalt ümber käia. Pulmahooajal abiellusid peamiselt esmaabiellujad, eriti esimest korda abielluvad mehed. Hooajast väljaspool abiellusid peamiselt teistkordsed (või isegi kolmandat-neljandat korda) abiellujad.⁵⁰ Leskedel oli kaasa leidmisega pakilisem, kuna majapidamisest oli perenaine või peremees puudu.

Sauga 1830. aastate ja 1850. aastate abielupaaride puhul joonistub sesoonsus ilusti välja. Kolmekümnendatel abielluti vaid novembrist jaanuarini: kolm laulatust novembris, seitse detsembris ning üks jaanuaris. 1850-ndatel peeti pulmi märksa pikema ajavahemiku jooksul, oktoobrist märtsini, kusjuures üks laulatus toimus ka juunis. Oktoobris toimus kahe uuritava aastakäigu jooksul üks laulatus, detsembris neli, jaanuaris kolm, veebruaris üks ning märtsis üks. Huvitav on see, et 1856.-1857. aastal abiellunud eelistasid abielluda hiljem, mitte hingedeajal vaid juba selle lõpus detsembris ning hilisimal jaanuaris-veebruaris.

⁴⁷ Surmameetrika 1798-1833. EAA.1279.2.7.

⁴⁸ SULEV VAHTRE. Ilmastikuoludest Eestis XVIII ja XIX sajandil (kuni 1870. a.) ja nende mõjust põllumajandusele ning talurahva olukorrale, Tallinn, 1970, lk 98-100, 120-122.

⁴⁹ SULEV VAHTRE, Rahvastiku loomulik liikumine. – Eesti ajalugu V. Tartu 2010, lk 62.

⁵⁰ PALLI, Eesti rahvastiku ajalugu, lk 70.

Esmaabiellumisvanus

1830.-1833. aastal abiellunud naiste keskmine vanus oli 23,3 ning 1856.-1857. aastal 23. Kolmekümnendatel abiellunud naised on kõik üle 18 aasta vanad, 1850. aastate valimis on ka üks 17-aastane. Tema on aga peretütar ehk peremeeste kihist, mis võib seletada võimalust varakult abielluda – polnud enne abiellumist tarvis majandusliku kindlustatuse pärast muretseda. Kõige vanemad esmaabiellujad naiste seas olid nii 1830. aastate kui 1850. aastate valimis 28-aastased. Neist kaks olid sulased-vabadikud ning kolmas peretütar. Peretütarde keskmine abiellumisvanus 1830-ndatel oli 22,6 ning sulasrahva neidudel 25. Sajandi keskpaigas abiellusid peretütred keskmiselt 21,3-aastaselt ja sulased 25-aastaselt. Peretütarde esmaabiellumisvanus on hoopiski sajandi keskpaigaks veidi langenud, kuid mitte eriti oluliselt. Seda statistilist tulemust mõjutab too erandlik 1856. aastal abiellunud peretütar, kes abiellus 17-aastaselt. Muidu tavatseti tollal abielluda mitu aastat hiljem.

Meeste keskmine abiellumisvanus 1830-ndatel ja 1850-ndatel on sotsiaalsete kihtide lõikes ootuspäraselt kasvav. Kolmekümnendatel oli meeste keskmine abiellumisvanus 22,2, viiekümnendatel 25,8. Kõige noorem esmaabielluja oli 1830-ndatel 18-aastane peremees ning vanim oli 32-aastane sulane. Viiekümnendate valimi noorim abielluja oli 23-aastane peremees ning vanimad kaks 32-aastast sulast. Meeste seas joonistuvad erinevused talurahvakihtide vahel teravamalt välja kui naiste seas, kuna pere sotsiaalse kuuluvuse määras perepea kuuluvus. Samuti tuli peigmehele kindlustada teatav elujärk enne, kui võis naist kosida, kuna naine oli sisuliselt leivaline. Ühiskondlike protsesside (talude rentimine, hiljem päriseksostmine ning sealt tulenevad sotsiaalsete kihtide majanduslikud erinevused) tulemusel eristusid 1850-ndatel peremeeste ja sulaste-vabadike abiellumisharjumused suuremal määral kui 1830-ndatel. 1830.-ndatel oli peremeeste keskmine abiellumisvanus 21,3 ja sulastel 23,9. Sajandi keskpaigas abiellusid peremehed 25,6-aastaselt ning sulased-vabadikud 28,2-aastaselt. Peremeeste keskmine vanus tõusis kahe kümnendi jooksul nelja aasta, sulastel viie aasta aasta võrra.

Naiste abiellumisvanus on meeste omast väiksem, kuna peigmeestel on enne pere loomist kindlustada endale koht külaühiskonnas, naistel aga noorelt abielludes võimalik saada rohkem lapsi. Samuti oli pererahval võimalik nooremas eas abielluda, kuna neil oli kindlustatum majanduslik olukord kui sulasrahval. Majanduslikku olukorda mõjutas talurahval näiteks saagikus, mis soodsal aastal võimaldas rohkematel abielluda. Lisaks majanduslikule

kindlustatusele mõjutas abiellumist periooditi nekrutivõtmise, mis põhjustas suure osa naiste vallaliseks jäämise.⁵¹

Siiski abiellusid inimesed 19. sajandi Liivimaa kubermangus võrdlemisi hilja. Sel sajandil vahetus senine abiellumistüüp Euroopa tüübiga, mida iseloomustab hilisem abiellumisiga ning suure osa naiste vallaliseks jäämine. Samuti mõjutas abiellumisi vajadus saavutada teatav majanduslik kindlustatus, see võttis osa rahvastikult üldse võimaluse abielluda. Abiellumiskordaja (abiellumiste arv aastas 1000 elaniku kohta) võis paiguti ning periooditi suuresti varieeruda, kuid näiteks võib tuua Eestimaa kubermangu abiellumiskordaja, mis oli 1782. – 1850. aastal umbes 8,5% (abiellumiste arv aastas 1000 elaniku kohta).⁵²

19. sajandi keskpaigas abielluti hilisemas eas kui sajandi esimesel poolel, 15 aastat varem. Hilisem abiellumisiga võis olla tingitud vajadusest kindlustada majanduslik olukord enne pere loomist. Samuti esines paariaastane vahe pererahva ja sulasrahva keskmises esmaabiellumisvanuses, mis viitab madalama ühiskonnakihi suurematele raskustele kindlustada end majanduslikult. Abieludes oli üldiselt mees naisest vanem, kuid 1830-ndate valimis oli lausa 12-st paarist viies paaris naine paar aastat vanem. 1850-ndatel oli vaid kolm paari, kus naine mehest vanem. Arvestades valimi väiksust võib tegu olla juhuslikkusega.

Abielu ja sotsiaalne kuuluvus

Võttes arvesse 19. sajandi teisest poolest kasvavat tähelepanu partneri valikul tema sotsiaalsele kuuluvusele, tuleb esmaabiellumisi vaadelda ka nende kihtide lõikes.

Valimis on kõik abiellunud pärit talurahva seast, kõrvale on jäetud linnaelanikud, sakslased ning jõukamate klasside esindajad. Eesmärgiks on vaadelda külades ja taludes elavate inimeste peremudeleid. Uuritavatel aastatel 1830-1833 ning 1856-1857 abiellus väga vähe mõisateenijaid ja muude elualade esindajaid, kuna neid oli proportsionaalselt talurahvaga võrreldes ka vähem. 1856. aastal võtsid naise Saugas üks kõrtsmik ja kutsar, 1857. aastal võtsid naise kuus soldatit ja üks aidamees. 1856.-1857. aastal on Sauga naabermõisates abiellunud ka töölisi (saksa k *Arbeiter*), mis oli tingitud linnalähedusest - talurahvas võis linna tööliseks tööle minna. Samas võidi nii ka märkida mõisatöolist, allikad ei täpsusta linna- ja mõisatöölisi.

⁵¹ VAHTRE, Eestimaa talurahvas, lk 178.

⁵² VAHTRE, Rahvastiku loomulik liikumine, lk 62.

Esimesed töölised Sauga mõisast on abielu registreerinud Pärnu-Eliisabeti kirikus 1858. aastal. 1830. aastatel abiellunute seas olid vaid peremehed, sulased ja vabadikud. Kuna uuritakse taluperede mudeleid, jõudsidki valimisse vaid pere- ja sulasrahvas ning vabadikud, kes jaotatakse analüüsimisel kaheks osaks. Pererahva esindajad ehk perepojad ja peretütred kõrgemasse ning sulased ja vabadikud kihti. Talurahvast on võimalik jaotada ka teisiti, näiteks Sulev Vahtre käsitleb pererahvast ja sulasrahvast koos taluinimestena, vabadikke neist eraldi.⁵³ Kihtidevaheliste piiride ähmasus võimaldab neid tõlgendada mitut moodi.

Abielluvatel meestel oli arvatavasti kujunenud välja juba kindel elukorraldus, mis võimaldas neil naist võtta, see tähendab, et noorimad perepojad olid tõenäoliselt hakanud sulaseks, vabadikuks või kellekski muuks, kuna kõik poisid ei saanud taluperemeheks. Abielunimistusse on näiteks peremeeste poisid märgitud juba oma tulevase sotsiaalse kihi või ameti järgi – osad peremehe poisid peremeesteks ja teised sulasteks või vabadikeks. Hingeloenditest on peigmeeste puhul võimalik vaadata, mitmenda pojaga tegu on. Esimesena sündinud ja ka mitmed teisenä sündinud poisid on märgitud abielunimistus peremeestena, nooremad poisid aga madalamast kihist vabadike või sulastena. See kinnitab väidet, et abiellumise ajaks oli peigmehel juba kujunenud oma koht külaühiskonnas. Samas võis see koht või kihiline kuuluvus ka kiirelt muutuda, näiteks kui mees abiellus naisega, kellega tuli kaasa talu, või kui taluperemees suri eest ära ning oli võimalik tema asemele asuda.

Täisealistel meestel on kirikuraamatutes üldiselt sotsiaalne kiht välja toodud, naistel aga sotsiaalset kuuluvust märgitud ei ole. Nad on kas kellegi tütreid või kellegi naised, nõnda kantakse neile üle isa või abikaasa sotsiaalne kuuluvus. Kihtidevaheliste abielude sõlmimisel arvestatakse naise kihina tema isa kuuluvust, sest meid huvitab, millisest perest ta tuleb.

1830. aastatel pererahva vahel sõlmitud abielusid oli kolm ja sulasrahva vahel samuti kolm (25%). Kihtidevahelisi abielusid oli 1830-ndatel esmaabiellujate seas täpselt pool, kuus abielu 12-st (50%). Kõikides kihtidevahelistes abieludes oli naine pererahva kihist ning mees sulane või vabadik. See ei ole aga midagi eripärast, et nii paljud peretütred abiellusid madalamale. Peretütred oli taludes arvukalt, nad ei pärinud talu ega seega ka sotsiaalset kuuluvust. Kõikidel peretütardel ei olnud võimalik peremehega abielluda, peremehi lihtsalt ei jätkunud. Siiski on 12 pruudi seas vaid kolm sulasrahva seast pärit neiu, mis viitab sulasrahva naiste väiksemale abiellumusele.

⁵³ VAHTRE, Eestimaa talurahvas, lk 166.

1850. aastatel abiellunute seas on samade kihtide vahel sõlmitud abielusid kaheksa (67%) pererahva vahel sõlmitud abielusid viis ja sulasrahva vahel kolm. Kihtidevahelisi abielusid oli neli (33%), kolmel juhul oli naine pererahva kihist ning mees sulasrahva seast. Üks abielu oli sõlmitud ka vastupidi, peremehe ja vabadiku tütre vahel. 1850-ndatel sõlmitud abielude seas on juba veidi rohkem samade kihtide vahel sõlmitud abielusid kui on 1830-ndate abielude seas ning sellevõrra ka vähem kihtidevahelisi abielusid.

1850-ndatel registreeriti Saugas tublisti rohkem abielusid kui 1830-ndatel, nõnda annavad sajandi keskpaigas abiellunud laiahaardelisema pildi. 1856.-1857. aastal abiellus Saugas umbes poolsada paari, lähemalt sai vaadelda 46 neist. Sotsiaalsete kihtide siseselt sõlmitud abielusid oli 46-st abielust 22 (48%), kus täpselt pooled sõlmitud sulasrahva vahel, ülejäänud pool pererahva vahel. Kihtide vahel sõlmitud abielusid oli 18 (39%), millest 13 paari puhul oli mees naisest madalamast kihist ning viie paari puhul kõrgemast kihist. Ülejäänud kuus abielu on sõlmitud (12%) on mõisateenijate ja -sulaste vahel, kes talurahva sekka eriti hästi ei sobitu. Küll aga viitavad need kuus abielu sellele, et mõisateenijad abiellusid pigem sulaste-vabadike tütardega. Nimelt kaks kõrtsmikku, üks kutsar, mölder ja aidamees võtsid kõik omaile naise kas sulasrahva või vabadike seast. Kuuendas abielus oli hoopis pruut kõrtsmiku tütar ning peigmees ise oli taluperemees.

Kahe aastakümne suurenemise kihtidevaheliste abielude arv ning kihtidevaheliste abielude arv vastavalt kahanes. Seda võib seletada külaühiskonnas sotsiaalsete lõhede tekkimisega, järjest enam hakati sotsiaalsetel ja majanduslikel põhjustel tähelepanu pöörama sotsiaalsele kuuluvusele.

Abielumigratsioon

19. sajandil ei olnud talupoeg päris vaba ringi liikuma ning elukohta vahetama. Koduvallast väljaspoole kolimiseks tuli osta vallapass ja kubermangust väljapool plakatpass, lisaks kehtisid reisimisele ja kolimisele tsaaririigi muud seadused. Uurija Ernst George Ravenstein on teinud tähelepaneku naistest kui suurematest rändajatest, selgitades seda abielurändega.⁵⁴ Eri mõisatest ning vahest isegi kihelkondadest pärit inimeste vahel sõlmitud abielud on tunnistanud

⁵⁴ ERNST GEORGE RAVENSTEIN. The Laws of Migration (refereeritud AADU MUST, Kohalik ränne. – Eesti ajalugu V, Tartu 2010, lk 65.)

talupoegade liikuvusest ning suhetest kaugemal elavate inimestega. Abielumeetrika ning personaalraamatud võimaldavad uurida seda küsimust ka Sauga talupoegade näitel.

1830.-1833. aastal abiellunute seas on tervelt üheksas paaris 12-st üks abikaasast pärit väljaspool Saugat (75%). Kuuel juhul on sisserändaja naine, ülejäänud kolmel juhul mees. Peamiselt on tulnud Sauga naabermõisatest Pappsaarest, Nurmest, Ridalepast. Üks mees on tulnud ka Uulust, mis jääb teisele poole Pärnu linna ning seepärast üsna kaugele. Kuna ta on sulane, on keeruline öelda, kas ta elas Saugas juba enne abiellumist või kolis ta sinna alles abielludes.

1856.-1857. aastal abiellunute valimis on kõik abiellunud Saugast pärit. See valim 12 inimesest on aga väike, arvestades neil aastatel abiellunud paaride arvu, mis läheneb poolesajale. Sauga 46 abielupaari seas oli seitsmel (15%) juhul üks abikaasast mujalt Sauga tulnud, neist kuuel (13%) juhul oli mujalt tulijaks pruut. Valdavalt võeti pruut samast kihelkonnast, kuuest mujalt saabunud pruudist viis tulid samuti Pärnu-Elisabeti kihelkonnast, vaid üks tuli Pärnu-Jaagupi kihelkonnast. Siinses uurimistöös vaadeldakse vaid neid inimesi, kes on Saugas abiellunud. Sauga mõisast lahkunud ning mujal abiellunud inimesi ei vaadelda, kuid see on hingeloendite ümberkirjutuslehtede abil võimalik. See on teema, mida annaks edasi uurida. Autor vaatles ka 1858. aastal abiellunud inimeste päritolu, ning sealse 25 abielupaari seas oli ainuüksi kaheksa (32%) abielu, kus üks abikaasa oli mujalt Sauga tulnud. Abielumigratsioon sõltub hetkeolukorrast ning muudest mõjutajatest.

Suurimad rändajad on abielurändajad naised – see peab Sauga mõisa talurahva puhul paika. 19. sajandi esimeses pooles olid aktiivsed abielurändajad Viljandi- ja Pärnumaa kihelkondades, kujunesid ka traditsioonilised abielumigratsiooni mudelid. Näiteks valisid Hiiumaa peigmehed endale naisi Audrust ja Tõstamaalt, mis asuvad hiidlaste traditsiooniliste rändpüügi alade läheduses.⁵⁵ Uurimusest võib järeldada, et talurahva mehed kosisid abikaasasid ka teiste mõisate piirest ja kaugematest kohtadest. Talurahvas oli liikuv ning suhtles ka inimestega väljaspool oma küla.

Autor isegi ootas, et naisi võetakse mujalt rohkem, kuna Sauga mõis asub Pärnu linna läheduses ning läbikäimine linna ja linnamõisatega on suurem. Tähelepanuväärne on 1830. aastatel abiellunud paaride puhul see, et nii palju kaasasid tuli väljaspool Saugat - vaid neli abielu sõlmiti kahe saugalase vahel. 1850-ndatel valiti naist kodumõisast väljapoolt tunduvalt vähem. Pakun, et 1830-ndatel valisid saugalased endale naisi kaugemalt seepärast, kuna inimesi,

⁵⁵ Samas, lk 65.

vähemalt abieluealisi, oli vähe. See seletab ka 1830.-1833. aasta väga väikest laulatuste arvu Saugas.

Pere ja peremudelid

Talupere koosseisu kirjeldamine on perekonnaloos uurimise seisukohast väga oluline. Peamistes perekonnaloolistes allikates nagu hingeloendid ja personaalraamatud on inimesed sisse kantud perekondade kaupa. Uurijad kasutavad perekonnaloost rääkides termineid, mille tähendused võivad kontekstist olenevalt erineda, kuid nendega tähistatakse üldjoontes sama asja: pere. Perekonnaloos-teemalistes tekstides võib kohata mõisteid perekond, leibkond, perekooslus, majapidamine. 19. sajandi talupere kontekstis on perekond ja leibkond üsna lähedased mõisted, mitu põlvkonda elasid suure perena ühes tares koos, lisaks sulased-teenijad. Varasemas, pärisorjuse kaotamiseelses taluühiskonnas, oligi talupere kogu see seltskond, kes elasid ühes tares ning sõid ühise laua taga ühisest kausist. Juhtus, et sulasrahvale anti isegi paremad palad, kuna pererahvas ei tahtnud nõ väljastpoolt tulijale kitsit muljet jätta.⁵⁶

Uurijad võivad kasutada perekonna mõistet eri tähendustega. Eelpool toodud näitega iseloomustab Tiit Rosenberg talupere mõistet, mõni teine uurija nimetaks seda aga perekoosluseks või majapidamiseks. Loomulikult sõltub sõnakasutus ka kontekstist ja ajalisest ruumist. Heldur Palli kirjeldab talupere 18. sajandi kontekstis kui „ühes majapidamises elavat leibkonda, s.t. koos elavaid ja ühes lauas söövaid inimesi“. Perekond on kitsamas tähenduses vanemad ja lapsed, aga ka kärgpered. Perekooslused on Palli selgituse põhjal pered, keda sidus ühine või teatava alluvussuhtega maavaldus. Perekoosluse võisid moodustada näiteks talupere ning nende maal olev vabadikupere, või kaks talupere, kes elasid mõisa jaoks ühe talukrundi peal. Siinses uurimistöös kõrvutatakse Sauga peremudeleid Heldur Palli uuritud Otepää ja Karuse kihelkonna perekondadega. Seepärast võetakse eeskujuks ka Palli kasutatav Inglise ajaloolase Peter Lasletti käsitlus perekonnamudelitest. Lasletti klassifikatsioonis lähtutakse perepea perekonnast, suhteid arvestatakse suguluse või majanduslike sidemete põhjal.⁵⁷

Peter Laslett jaotab pered struktuurilt viide rühma:

1. Üksik. Koosneb lehest või muust üksikust inimesest
2. Kooselurühm. Koosneb vendadest-õdedest või muudest kooselavatest sugulastest
3. Lihtpere ehk tuumpere. Koosneb abielupaarist, abielupaarist koos lastega või leskmehest/lesknaisest koos lastega.

⁵⁶ ROSENBERG, Maarahvastiku sotsiaalne koosseis, lk 131.

⁵⁷ PALLI, Eesti rahvastiku ajalugu, lk 18.

4. Laienenud pere. Koosneb perekonnast ning abielupartneri vanemast/vanematest, vanavanematest ja lapselastest, perekonnast ja muudest sugulastest või eelnimetatute kombinatsioonidest.
5. Liitpere. Koosneb perepea perekonnast ja vanemate perekonnast, perepea perekonnast ja ta laste perekonnast, vendade-õdede perekondadest või muudest.⁵⁸

Hingeloendites kui majanduslikes allikates dokumenteeriti talurahvas eelkõige majapidamiste kaupa. Esimesena märgiti taluperemees ning tema naine ja lapsed, abielus poegade puhul ka nende lapsed. Seejärel väimehed ja nende pered, võõraslapsed ja nende pered, alles seejärel perekonnapea vennad ja nõod peredega.⁵⁹ Nende viimaste seas märgiti ka sulased, kuid need olid tihtilugu juba needsamad perepea sugulased, kes talus elasid. Hingeloendite koostamisel nõuti täpset hierarhilist perekoosluste ülesmärkimist ülalnimetatud järjekorras.

Personaalaamatutesse märgiti talupered kitsamas tähenduses, peamiselt vanemad koos lastega, vahel ka vanavanematega. Kui sulased märgiti hingeloendites selle talu alla, kus nad töötasid-elasid, siis personaalaamatus saavad sulasepered omaette lahtrid. Perekonnamärkimise strateegia määras hingeloendites ja personaalaamatutes allikate erinevad eesmärgid.

Siinses uurimuses eristatakse ja võrreldakse sulasrahvast ja pererahvast. Peremudelid on neil aga sarnased, hoolimata sotsiaalsest kuuluvusest ja elamisest koosneb tuumpere ikkagi vanematest ja nende lastest. Erinevused tulevad sisse, kui arvestada perede asemel leibkondi - kes veel selle tuumperega koos elasid? Sulasrahvas oli liikuv, noored ja tööjõulised sulased-teenijad võisid talude vahel koos perega liikuda. Seepärast on nende puhul keeruline tuumperest või kärgperest kaugemale vaadata. Pererahva puhul olid lood teisiti, nemad olid paiksed. On võimalik küsida: kuidas talitasid peigmehe vähemad, talu vanaperemees ja -perenaine noorema põlvkonna peale kasvamisel, kes talus veel peale peremehe tuumpere elasid?

Hingeloendid ja personaalaamatud on perekoosluste uurimisel kasulikud allikad, kuna seal esitatakse elanikud vastavalt perekoosluste ja perede kaupa. Samas on sellisel ülesmärkimisviisil omad puudused, need ei pruugi kajastada täpselt, kes peremehe perega koos talus elasid, kelle juures elasid perekoosluses endised vanuritest peremees ja perenaine. Kõrvutades hingeloendeid ja personaalaamatuid on aga võimalik teha mõningaid järeldusi, mida siinses peatükis tutvustatakse.

⁵⁸ PETER LASLETT. Introduction – Household and Family in Past Time (refereeritud PALLI, Eesti rahvastiku ajaloost, lk 18-19).

⁵⁹ VAHTRE, Eestimaa talurahvas, lk 47-49.

Valimi abielupaaridest liigitatakse pererahvaks need paarid, kus peigmees on peremehe poeg ning on talu pärija või selle juba pärinud. Enamikel juhtudel on peigmees juba täieõiguslik talu peremees, see tähendab, vanaperemees on kas surnud või talu üle andnud. Uuritavate Sauga pererahva abielupaaride puhul elab 11-st paarist kolm paari koos peigmehe vanemate ehk vanaperemehe ja vanaperenaisega. Viimased on hingeloendites märgitud talu nimekirjas kõige esimesena, see tähendab, et nad ikka veel talu peremehed. Neil kolmel juhul on peigmehe vanemad veel üsna noored ja elujõulised, vanuses 51-56. Keeruline on öelda, mis sai vanaperemehest ja naisest siis, kui nad jäid liiga vanaks, et talumajapidamist korraldada. Võib arvata, et nad kolisid noortel eest ära sauna või vabadikutallu. Hingeloendites on tavaks eelmised peremehed ära märkida endistena peremeestena, kuid nii märgiti üles vaid loenduste vahel surnud peremehed. Hingeloendid ei anna kinnitust taluperemeestest, kes oleks peremehe koha pojale oma eluajal üle andnud. Mis aga ei tähenda, et seda ei oleks juhtunud. Loogiliselt võttes pidi see levinud praktika olema. Lisaks vanaperemehele ja vanaperenaisele võisid noorpaari juures elada peigmehe nooremad õed ja vennad.

Kasulaste võtmine perre oli taluühiskonnas üsna levinud komme. Lapsi andsid kasulasteks näiteks vaesemad lasterohked pered, et majanduslikku olukorda leevendada, või siis kui lapsed orvuks jäid. Kasulapse võtmine oli lastetutele peredele nagu pensionisammas, see kindlustas neile toe vanas eas. 1830-ndatel ja 1850-ndatel Saugas abiellunute seas on mitu meest võõraspojad, ning ka nende peredes on mõni kasulaps. Näiteks üks siinse valimi peigmees, vabadik Jaan Martenson, oli kasulaps, tema isa oli ära surnud ning lapseas Jaan ja tema vennad eri talude vahel laiali jaotatud.⁶⁰

Samuti siinses valimis peigmehena esinev Maddis Sommer oli lapsena antud Kambi tallu Kampmannidele võõraspojaks. Maddis oli oma sünniperes esmasündinu, tal oli ka kaks aastat noorem vend, kelle jätsid vanemad enda juurde elama. Ometi anti allikatest mitteselguvatel põhjustel Maddis ära võõraspojaks.⁶¹

19. sajandi külaühiskonna abiellumiskombed ja pere loomine olid üsna traditsioonilised ja ettearvatavad. See aga ei tähenda, et ei olnud üllatavaid perekooslusi ja muid juhtumisi. Too Kampmannide perre võõraslapseks antud peremehe poeg Maddis Sommer kolis tallu, kus ees kasvasid juba kolm Kampmannide perepoega. Võis arvata, et peale vanaperemehe surma saab peremeheks esimene poeg Jurri, kelle naine Tio sai seega taluperenaiseks. Jurri aga peagi suri

⁶⁰ Sauga revisjonilehed 1834-1850. EAA.1865.3.233/2, 33.

⁶¹ Samas, 27.

ning võiks eeldada, et talukoha pärib järgmine elus olev vend, Karel Kampmann. Nii aga ei juhtunud. Leseks jäänud Tio abiellus talus elava võõraspoja Maddis Sommeriga, kes sai seeläbi talu peremeheks.

Eelpool arutleti, mis sai vanaks jäänud taluperemeestest ja -perenaistest. Aga ka sulased, vabadikud, mõisateenijad jt jäid raugaks. Personaalraamatutesse on vanurid, kes talus elavad, märgitud elanikena (saksa k *Einwohner*). Arvatavasti oli tegu nii vanade inimestega, 60-70-aastased, et talutöösse nad enam ei panustanud, seepärast on nad märgitud lihtsalt elanikena. Teine võimalus on nimetada neid kodakondseteks, kes olid talus leivaliseks peavarju eest tegid teatava arvu tööpäevi. Need olid peamiselt lesknaised või vanemad abieluinimesed.⁶² Arvatavasti võib elanike ja kodakondsete vahele piiri tõmmata töövõime järgi, esimesed olid vanemad ning tööd enam eriti ei teinud, teised aga nooremad. See sõltub aga nimetuste defineerimisest.

Milline nägi välja keskmine 19. sajandi pere? 19. sajandi pererahva pere moodustaksid taluperemees, kes oli pärinud oma isa talu, abiellunud noorena, umbes 24-aastasena 23-aastase peretütrega. Pruudist sai talu perenaine, kuna vanaperemees oli juba surnud ning eakas vanaperenaine oli talus leivaline. Talus elasid ka peigmehe nooremad õed-vennad, kes ei olnud veel abiellunud või kodust lahkunud. Perele lisandusid veel lapsed, järgmine peatükk keskendubki laste sünnile. Selline oli standardne talupere, kuid tegelikkuses oli peremudelite pilt hulga kirjum, lisaks tuumperele ja nende sugulastele võis pererahva perega koos elada veel muud rahvast.

Näidet keskmisest sulasrahva perest tuua on veidi keerulisem. Sulasrahvana olid nad arvatavasti pidevas liikumises, kuid hingeloendis märgiti nad oma suguvõsa talu alla. Kuna sulasrahva võis teenistuse otsingul liikuda, ei ole allikates märgitud pere hulka muud rahvast nagu on pererahva puhul märgitud. Sulasrahva pered oleksid Lasletti definitsiooni järgi lihtpered, koosnedes vaid vanematest ja nende lastest.

⁶² ROSENBERG, Maarahvastiku sotsiaalne koosseis, lk 132.

Laste saamine

Esimese lapse sünd

Laste sündimust uurides saab aimu tolleaegsest pereplaneerimisest. Mõnes Eesti paigus peeti esiklapse sünnitamist isegi olulisemaks sündmuseks kui laulatust. Seepärast on huvitav teada, kui varsti peale laulatust sündis esimene laps. Seda ajavahemikku on mõistlik vaadelda kuudes. Samuti võib esimese lapse sünd viidata nõ hädaabielule ehk abielule, mille sõlmimisel oli naine juba lapseootel.

Keskmiselt sündis 1830. aastate valimis esimene laps 17,1 kuud peale laulatust, 1850. aastate valimis 14,4 kuud peale laulatust. See ei kajasta aga esiklaste sündimust kuigi hästi, tulemused on pigem hajusad. Kahe valimi, 1830. ja 1850. aastatel abiellunute vahel suuri erinevusi ei ole. Kõige lühem vahe laulatuse ja lapse sünni vahel oli 1856. aastal abiellunud Jurri Saartsi ja tema naise Rino puhul, vahemik kaheksa kuud. Täiesti võimalik, et abielu ei olnud sunnitud naise rasedusest, kuna laps võis olla enneaegne, 32. rasedusnädalast. Samas tuleb arvesse võtta, et Rino oli abielludes 17-aastane, mis on keskmisest 1850. aastate esmaabiellumiseast noorem.⁶³ Tollal oli naiste keskmine esmaabiellumisvanus 23. Pererahva tütardele nagu Rino täpsemalt 21,3. Jurri oli samuti peremees, abielludes oli tema 24-aastane. Jurri ja Rino abielu asjaolude üle võib vaid mõtiskleda, kuna 8-kuuline rasedus kohe peale laulatust võis olla täiesti võimalik. Heldur Palli arvestaski 18. sajandi eesti rahvastikku uurides kiiruga sõlmitud ehk nõ sunnitud abielusid kui abielusid, mille puhul sündis laps vähem kui kaheksa kuud peale laulatust. Selle käsitluse puhul võetaksegi kuu aega puhverajaks, et eristada enneaegselt sündinud lapsi ja enne laulatust eostatud lapsi.⁶⁴

Jättes kõrvale Rino Saartsi võimalik, et erandliku esmasündinu, oli kõige lühem vahe laulatuse ja esmasündinu sünni vahel üheksa kuud, pererahva peres. Kõige kauem viibis esimese lapse sünd 1856. aastal abiellunud sulasrahva peres – 11 aastat. See tundub teiste paaride kõrval väga erandliku juhtumiga, kuna teisel kohal pikima vahega laulatuse ja esiklapse sünni vahel on 32 kuud ehk veidi üle kahe ja poole aasta.

1850. aastatel sündis esimene laps abiellu keskmiselt kolm kuud varem kui 1830. aastatel. Sellest võib eeldada, et inimesed ei oodanud lapsesaamisega peale laulatust, kuna

⁶³ Personaalarvamus 1852-1879. EAA.1279.1.145, 780.

⁶⁴ PALLI, Eesti rahvastiku ajalugu, lk 91.

majanduslikud olud olid 1850-ndatel paremad kui 1830-ndatel. Palli märkis Karuse kihelkonna peremudeleid uurides, et 18. sajandil oli keskmine vaheaeg abielu ja esimese lapse sünni vahel 16,3 kuud.⁶⁵ Lüües kokku umbes sajandi jagu hiljem abiellunud Sauga 1830-ndatel abiellunute 17,1-kuuse vaheaja ning 1850-ndatel abiellunute 14,4-kuuse vaheaja, ei saa märgatavaid muutuseid välja tuua. Järelikult sünnitatigi esimene laps keskmiselt aasta ja paar kuud peale laulatust. Abieluviljakuse kirjeldamiseks uuritakse ka järgmiste laste sündide vaheaegu, kuid siinses perekonnamudeleid uurivas töös jäävad need teisejärguliseks. Palli sõnul on iga järgmise lapse sünni vaheaeg suurem kui varem, seda seletab ta seigaga, et rinnaga imetamine pikendab tavaliselt järgmise lapse eostamise aega. Naised püüdsid seda arvatavasti ära kasutada puhkeaja pikendamiseks ning toitsid imikut sel viisil kauem.⁶⁶

Naise vanus esimese lapse sünnil

Tundes huvi, kui vanana sünnitas naine esimese lapse ning kui mis vanuses viimase, saame palju teada naiste abieluviljakusest. Siin mängib suurt rolli ka esmaabiellumisvanus, sest mida nooremana naine abiellub, seda kauem on tal võimalik lapsi sünnitada. Eelmises peatükis uuriti esmaabiellumisvanust, mis Saugas 1830. aastatel abiellunud naistel oli 23,3 ning 1850. aastatel abiellunud naistel 22,5.

Reeglina sünnitas naine 19. sajandil esimese lapse 20-ndates ning viimase 30-ndates. 1830-ndate valimis oli keskmine esmasünnitamise vanus 24,8; noorim sünnitajatest oli 20-aastane sulasrahva neiu ning vanim 33-aastane perenaine, kes oli terve uurimisvalimi peale (1830-ndate ja 1850-ndate abielunaised kokku) ainus 30-ndates esmasünnitaja. 1850-ndatel oli keskmine esmasünnitamise vanus 24,9; noorim sünnitajatest 18-aastane perenaine ning vanim 29-aastane perenaine.

Pererahva ja sulasrahva vahel ei joonistu esmasünnitamiste juures erinevusi, tegemist väga individuaalse teemaga. Kuna juba keskmine abiellumisvanus, mis esmasünnitamist väga otseselt mõjutab, on üsna suure „aknaga“, ei ole ka esimese lapse sünnitamine reeglipärane. Uurides rahvastikustatistikat kitsamas ajalises ja ruumilises kontekstis tuleb siiski silmas pidada, et uurimisalused elasid päriselu, mis on ettearvatu ja täis erandeid. Talurahva

⁶⁵ PALLI, Eesti rahvastiku ajalugu, lk 89.

⁶⁶ PALLI, Eesti rahvastiku ajalugu, lk 91.

pereplaneerimist ja muid elulisi otsuseid võisid mõjutada igasugused tegurid – alates ilmast ja haigusepideemiatest lõpetades pere majandusliku olukorraga ja sotsiaalsete oludega külas.

Naise vanus viimase lapse sünni ajal

Teades, mis vanuses hakkasid abielunaised sünnitama ning millal lõpetasid, annab see infot abieluviljakuse kohta. Viimane laps sündis perre, kui naine oli 30-ndate lõpus või 40-ndate alguses. 1830-ndate valimi naised sünnitasid viimase lapse 37,9-aastaselt, 1850-ndate valimi naised 36,9-aastaselt. Lapsed sünnitati keskmiselt 10-15 aasta jooksul. Enamike paaride puhul lõppes laste sünd naise vanuse tõttu või pere oli jõudnud juba lastekülluseni. Mitmel juhul aga suri naine veel viljakas eas ära, see mõjutab sündimust suuresti.

Viie paari puhul suri naine veel noores eas ära, neli meest neist võtsid siis uue naise. Kahel juhul uus naine enam lapsi ei sünnitanud, võimalik, et pere oli juba lapsi piisavas koguses ning uus naine võeti lihtsalt perenaiseks. Talurahvas oli väga praktiline ja ratsionaalne, taluperre oli vaja nii peremeest kui perenaist, kes peremehe ja perenaise töid teeksid. Uuestiabiellumine toimus kiiresti, tihtilugu samal aastal. Majapidamine, eriti koos lastega, vajas kiiresti uusi abijõude.

Mõned paarid ei saanudki lapsi, nt 1830. aastal abiellunud peremees Jurri Martenson ja Marri, kes oli lesk ning tõi kaasa neli last oma eelmisest abielust. Marri oli tolle aja kohta juba küpses eas, 41-aastane. Jurri Martenson tuli abielludes naise juurde elama, arvatavasti ei olnudki tema funktsioon olla niivõrd isa kui talule peremees. Mõlemad surid 11 aastat hiljem kolmekuuse vahega, mees tiisikusse ja naine düsenteeriasse⁶⁷. 1857. aastal laulatatud sulane Hindrik Tannebaum ja Rino surid mõlemad kolm aastat hiljem. Mees suri tuberkuloosi ja naine vesitõppe.⁶⁸ Nead lihtsalt ei jõudnudki lapsi saada.

Laste arv peres

1830.-1833. aastal Saugas abiellunute peredes oli keskmiselt viis last, 1856.-1857. aastal abiellunud peredes keskmiselt 5,5. Teoreetiliselt peaks pererahva peredes olema rohkem lapsi kui sularahva peredes, kuna pererahvas on majanduslikult paremal järjel. 1850-ndate valimis

⁶⁷ Personaalarv 1834-1851. EAA.1279.1.141, 62.

⁶⁸ Personaalarv 1852-1879. EAA.1279.1.145, 213.

nii ka on, peremeeste peredes on keskmiselt 7,3 last ning sulaste-vabadike peredes 3,4. 1830-ndatel abiellunute perede puhul ei saa aga valimi eripära tõttu sulasrahva ja pererahva lasterohkust eraldi välja tuua. 1830.-1833. aastal abiellunute seas on vaid neli paari sulasrahva seast, kusjuures üks neist ei saanudki selle abielu jooksul lapsi, kuna tegu oli lesepaariga ning kõik lapsed olid eelmisest abielust. Huvitav on aga see, et kuigi 1830-ndatel abielluti varem ja seega hakati ka varem sünnitama kui 1850-ndatel, said 1850-ndate valimi pered keskmiselt rohkem lapsi kui 1830-ndate valimi pered. Laste saamine on perede puhul väga individuaalne teema, seepärast võib selle tendentsi taga olla mitu põhjust. Mõjutavateks teguriteks võivad laste sündimisel ja arvul lisaks esmaabiellumisvanusele ka naise viljakas iga. Kogu valimi naiste keskmiseks viljaka ea pikkuseks on 12,6 aastat, mis paraku tegeliku pildi kohta palju ei ütle. Skaala on väga hajus, kõige kauem on laste sünnitamisega tegelenud 1850. aastatel abiellunud taluperenaine, lausa 21 aastat. Esimese lapse sünnitas ta 18-aastaselt ning oma viimase, üheksanda lapse 39-aastaselt. Valimis on veel neli naist, kes sünnitasid lapsi 17-20 aasta vältel. Naiste viljaka ea uurimine ei võimelda oma individuaalsuse tõttu kuigi põhjanevaid järeldusi teha.

Heldur Palli on täheldanud, et 18. sajandil laste sündimus ning seega ka keskmine laste arv peres kõikus tugevalt, kuid sajandi lõpus oli Lõuna-Eestis keskmine laste arv peres 4,29. Ta hindab seda 18. sajandi kontekstis pigem madalaks, võrdluseks võib tuua 18. sajandi esimesel veerandil oli sündimuse tõus ning Lõuna-Eesti keskmine laste arv peres oli 5,30. See tulemus on üsna sarnane siinses uurimuses saadud 19. sajandi keskpaiga keskmisega.⁶⁹ Sellest võib järeldada, et väga suurt laste sündimuse muutumist 19. sajandi jooksul ei muutunud. Samas mängivad laste arvu rolli mitmed faktorid, alates sündimusbuumides lõpetades laste suremusega.

Lastes suremus oli 19. sajandil paraku veel üsna suur ning sõltus suuresti aastakäigust ning eluolust. Sel sajandil laste suremus küll vähenes, kuid pea iga siinse töö valimi pere oli sellest mõjutatud. 19. sajandi keskpaigas suri 1000-st lapsest esimesel eluaastal viiendik, sama palju suri veel lapseas enne täiskasvanuks saamist.⁷⁰

Seni oleme arutanud vaid ühe naise sünnitatud laste arvu keskmist, kuid naiste suremuse tõttu kasvasid taluperedes mitme naise lapsed. Hea näide kirjandusest on Vargamäel Andrese talus kõrvuti kasvavad Krõõda ja Mari lapsed, kusjuures ka seal olid Krõõda-Andrese lapsed, Mari-

⁶⁹ PALLI, Eesti rahvastiku ajalugu, lk 85.

⁷⁰ VAHTRE, Rahvastiku loomulik liikumine, lk 64.

Jussi lapsed ja Mari-Andrese lapsed. Peale naise surma võttis mees üsna kiiresti uue naise, kellega tavaliselt saadi lapsi vähem (kuna eelmisest naisest jäi maha juba hulk lapsi) või üldse mitte, ehk naine võeti vaid olemasolevatele lastele emaks. Nõnda oli 1850. aastate valimis kahe teist korda abiellunud mehe puhul. Vastupidiseid juhtumeid, kus taasabielludes sünnib uuest abielupaarist perre juurde veel lapsi, on kogu valimi peale viis. Arvestades neidki kõrgpere lapsi perre ning arvutades laste koguarvu keskmist, saame 1830. aastate valimi laste keskmiseks 5,2 ning 1850. aastate valimi keskmiseks kuus. Statistiliselt ei ole erinevused kuigi suured, kuid annavad aimu Sauga mõisaküla perede suurusest.

Kokkuvõte

Hingeloendite, personaalraamatute ja abielumeetrika abil on võimalik luua kujutluspilt kunagistest eesti peredest. Käesolev töö kasutas neid allikaid, et uurida 1830.-1833. ja 1856.-1857. aastal Sauga mõisas abiellunuid ja nende peresid. Kahe uuritava perioodi vahele jäi lühike vahemik, vaid 23 aastat. Siiski esines pea kõikides uuritavates valdkondades kolmekümnendate ja viiekümnendate juures märgatav vahe. Seega peab Sauga abiellunute põhjal peab Juhan Kahki seisukoht sotsiaalsete suhete muutumisest 19. sajandi teisel veerandil paika.

Sauga mõisas 1830.-1833. aasta ja 1856.-1857. aasta abiellunute abielude sesoonsuse vahel toimus üsna suur muutus. Kolmekümnendatel abielluti vaid novembrist jaanuarini: 1850. aastatel peeti pulmi märksa pikema ajavahemiku jooksul, oktoobrist märtsini. See viitab talurahva majandusliku olukorra paranemisele, tekkis võimalus ka muul ajal pulmapidu pidada, mitte vaid jõulueelselt.

1830.-1833. aastal abiellunud naiste keskmine vanus oli 23,3 ning 1856.-1857. aastal 23 aastat. Peretütarde ja sulasrahva neidude abiellumisvanuste vahe on nii 1830-ndatel kui 1850-ndatel umbes kaks aastat. Vahe on väike, kuid joonistub kihtide vahel välja. Meeste keskmine abiellumisvanus 1830-ndate ja 1850-ndate vahel ootuspäraselt kasvas. Kolmekümnendatel oli meeste keskmine abiellumisvanus 22,2, viiekümnendatel 25,8. Ka meeste puhul erines pere- ja sulasrahva abiellumisvanus, umbes kolm aastat. 19. sajandi keskepaigas abielluti hilisemas eas kui sajandi esimesel poolel. Hilisem abiellumisiga võis olla tingitud vajadusest kindlustada majanduslik olukord enne pere loomist. Samuti viitab paariaastane vahe pererahva ja sulasrahva keskmises esmaabiellumisvanuses madalama ühiskonnakihi suurematele raskustele kindlustada end majanduslikult. See omakorda viitab sotsiaalsete lõhede süvenemisele.

Töös uuriti ka sotsiaalsete kihtide rolli kaaslase valikul. Kas peab paika tendents, et külaühiskonnas vastuolude tekkimisel eelistati valida partner samast sotsiaalsest kihist või *kõrgmalt*? Kas kihilist kuuluvust peeti oluliseks? Uurimusest selgus, et kihisiselt ja kihtidevaheliselt sõlmitud abielud olid 1830. aastatel võrdselt pooleks. 1850. aastate valimis ei jaotunud abielud enam võrdselt, 2/3 abieludest olid sõlmitud sama sotsiaalse kihi sees, ülejäänud kolmandik erinevate sotsiaalsete kihtide vahel. Need uurimistulemused kinnitavad eelmainitud seisukohti sotsiaalsetest muutustest külaühiskonnas.

Abiellunuid uurides tunti huvi ka abielumigratsiooni vastu, mis annab aimu talupoegade liikuvusest külade ja ka kihelkonna piires. Kas talupojad suhtlesid ka naabermõisate

territooriumil ja ka kaugemal elavate inimestega? 1830. aastatel sõlmitud abielud viitavad, et küladevaheline suhtlus oli üsna tihe. Tervelt üheksas paaris 12-st oli üks abikaasadest pärit väljaspool Saugat. 1850. aastate valimis oli mujalt sisse abiellunuid veidi vähem. Sauga abiellunud kinnitasid tähelepanekut, et naised on suuremad rändajad, kuna nemad kolivad abielludes mehe tallu.

Uurimustöö teine pool keskendus pere loomisele ja laste saamisele. Teades, kui kiiresti peale laulatust sündis esimene laps, võime saada aimu tolleaegsest pereplaneerimisest. Uurimusest selgus, et 1850. aastatel sündis esimene laps abiellu keskmiselt kolm kuud varem kui 1830-ndatel. Esimese lapse sünd on aga väga individuaalne teema ning kahekuulisest vahest mõlema kümnendi valimi vahel ei saa eriti põhjapanevaid järeldusi. Lisaks uuriti laste sündimust perre ning naise vanust esimese lapse sünnituse ajal ning viimase lapse sünnituse ajal. Keskmiselt oli 1830.-1833. aastal Saugas abiellunute peredes viis last, 1856.-1857. aastal abiellunud peredes keskmiselt 5,5 last. Sündimus oli loomulikult suurem, kuid keskmist laste arvu peres mõjutas laste suremus, mis oli veel 19. sajandi keskpaigas suureks probleemiks.

Peremudelite pilt on uuritavate Sauga perede hulgas üsna kirju. Esindatud on nii vanematest ja nende lastest koosnevad tuumpered kui ka laiienenud pered, kus lisaks tuumperele elavad talus ka näiteks vanavanemad, peigmehe nooremad õed-vennad, kasulapsed. Kui sulatada kokku kõik valimi perekonnad nii 1830. kui ka 1850. aastast, saaks peremudelite keskmist kujutava pere.

See keskmine pere näeks välja selline: 19. sajandi esimesel poolel abiellunud abielupaari moodustasid 25-aastane sulane ja tema 24-aastane naine. Naine oli peremehe tütar, kuid mitte vanemate tütarde seast, vaid vanuselt kolmas või neljas. Sulasrahvana olid nad arvatavasti pidevas liikumises, kuid hingeloendis märgitud oma suguvõsa talu alla. Võimalik, et eelistatigi töötada oma perele või suguvõsale kuuluvas talus. Naine, keda kutsuti tõenäoliselt Mariks, kuna see oli tollal Saugas kõige levinum naisenimi, sünnitas aasta ja kolm kuud peale laulatust esimese lapse. Kahe või kolme aasta pärast sünnitas Mari teise lapse. Paari aasta pikkuste vahedega sünnitas Mari kokku viis last, viimase lapse sünnitas naine 37-aastaselt. Viiest lapsest kaks surid lapseas. Ülejäänud kolm jõudsid täiskasvanuikka, et kunagi panna algus oma perele.

Kasutatud materjalid

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv Tartus, Eesti Ajalooarhiiv (RA, EAA)

EELK Pärnu-Elisabeti koguduse allikad:

EAA.1279.1.141; Personaalraamat 1834-1851. I köide. Sauga.

EAA.1279.1.145; Personaalraamat 1852-1879. V köide. Sauga, Ülejõe, Rääma, Tammiste, Reiu, Uulu, Surju.

EAA.1279.1.157; Kihlatute, mahakuulutatute ja abiellunute nimistud 1853-1879.

EAA.1279.2.6; Abielumeetrika 1798-1833.

EAA.1279.2.7; Surmameetrika 1798-1833.

EAÕK Pärnu Katariina koguduse allikad:

EAA.4964.1.237; Meetrikaraamat 1838.

EAA.4964.1.246; Meetrikaraamat 1848.

Hingeloendid:

EAA.1865.3.233/2; Sauga (*Sauck*) mõis: revisjonilehed ja ümberkirjutuslehed 1834-1850.

EAA.1865.3.235/2; Sauga (*Sauck*) mõis: revisjonilehed ja ümberkirjutuslehed 1858-1914.

EAA.4927.1.669; Sauga mõisa revisjonilehed 1826.

Kaardimaterjalid:

EAA.3724.5.1712; General Charte von dem Livländischen Gouvernemenet und Pernauschen Kreise belegen Pernauschen Stadtpatrimonial Gute Sauck. Kartograaf Jonas Fowelin, aluskaardi autorid Carl Johann Scheel ja Drever, 1844.

EAA.5392.1.112; Kreis Pernau [und Fellin] um 1914. Koostaja Oleg Roslavlev, 1955.

Kirjandus

Andresen, Andres; Jansen, Ea; Karjahärm, Toomas; Laar, Mart; Laur, Mati; Leppik, Lea; Must, Aadu, Rosenberg, Tiit; Tannberg, Tõnu; Vahtre, Sulev. Eesti ajalugu V. Pärissorjuse kaotamisest Vabadussõjani, Tartu: Ilmamaa, 2010.

Jansen, Ea. Eestlane muutuv asjas, Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2007.

Kahk, Juhan. Murrangulised neljakümnendad. Tallinn: Eesti Raamat, 1978.

Lust, Kersti. Mõisad ja talurahvas 18. sajandil ja 19. sajandi alguses. Valgustusliikumine. Kogumik Pärnumaa 2. Loodus, aeg, inimene. Tallinn 2010.

Must, Aadu. Eestlaste perekonnaloos allikad, Tartu: Kleio, 2000.

Must, Aadu. Hingeloendid asustusajaloolises uurimistöös, TRÜ toimetisi 784, Tartu 1987.

Nimekiri Eesti alade apostliku õigeusu kirikutest Saaga veebilehel:

<http://www.ra.ee/dgs/explorer.php?tid=40&tbn=1&lev=yes&hash=eb1c0e4e78b1d292e92d2f3cddaaff7b> (vaadatud 27.04.2019).

Palli, Heldur. Eesti rahvastiku ajalugu 1712-1799. Tallinn: Teaduste Akadeemia, 1997.

Rosenberg, Tiit. Eesti mõisad. Toimetanud Tiiu Oja. Tallinn: Olion, 1994.

Vahtre, Sulev. Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil, Tallinn: Eesti Raamat, 1973.

Vahtre, Sulev. Ilmastikuoludest Eestis XVIII ja XIX sajandil (kuni 1870. a.) ja nende mõjust põllumajandusele ning talurahva olukorrale, Tallinn, 1970.

Vunk, Aldur. Sauga linnamõis teenis sajandeid Pärnu kodanike huve ja kasvatas linnale kenakest tulu. Pärnu Postimees 20.07.2006.

Ligi, Herbert. Talurahva arv ja paiknemine Lõuna-Eestis aastail 1711-1816. – Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik 371, Tartu 1976, lk 33-101.

THE ANALYSIS OF MARRIAGES AND FAMILY MODELS BASED ON COUPLES MARRIED IN SAUGA DURING 1830-1833 AND 1856-1867

SUMMARY

The national laws regarding the peasantry which were passed during the first half of the 19th Century had immense economical and social influence on the peasant's lives. Said laws had welcoming as well as negative effects. For example, serfdom was lost in Estonian and Livonian Governorates and peasants were declared citizens. However, peasants could not own land and were still dependant on the land owners. Other laws passed in this vain, taking one step forward and another back concerning the well-being on the peasantry. The Peasant Acts had effects on social situations as well, as amongst the peasantry different social standings started to contrast. Farmers, farm hands, and peasants who were neither (as they did not farm a farmstead but had a small independent house) started to differentiate from each other, especially farmers from the other two standings.

In the end of the 1830's, peasants situation in Estonia and Livonia deteriorated, as the weather worsened and was followed with poor crop yield. Dire economical situation on consecutive years exhausted the peasantry to discontentment, as they started to riot in the 1840's. Meanwhile, epidemics also ravaged the land.

The aim of this bachelor's thesis is to study the differences formed between the social standings during the restless 1840's by studying marriages and family models of couples married in the villages of Sauga manor during 1830-1833 and 1856-1867. This way it is possible to compare social affiliations before and after the 1840's. Did different social standings affect people in choosing their partner? Were there any differences between social standings in the way they got married and created a family? For the research, 24 families were chosen from the pool of married couples in Sauga on condition that they remained in Sauga after marrying, so they could be found in the local churches minute book as well as in the national census registers. These were the main sources for this research.

Despite the short time period in which families were compared, changes in the social scene were noticeable. In the 1830's selection of marriages, there were more marriages formed between different social standings than in the 1850's selection of married couples, where the majority of marriages were formed between people in the same social standing.

Farmers and daughters of farmers were in a better economical and social situation as they had their own farm or the ability to rent a farm. The other social standings were in a disadvantage, as farmhands worked for the farmers and did not own a farm themselves. Peasants with a small house, but not a full farmstead were also considered a bit worse off than farmers. In this light, it is logical, that farmers and farmer's daughters got married in a younger age than the other two social groups. Age difference between farmers and farmhands was about three years in the 1830's as well as in the 1850's. Same tendency applied to the daughters of farmers, as they got married about two years younger than the women of other social standings. Generally in the 1850's, people waited longer to get married than in the 1830's.

All the married couples were chosen from the Sauga manor, which was part of Pärnu-Eliisabeti parish. It was possible to trace, whether people chose their partner from other villages or settled within the range of their own village. It appeared, that bringing a wife from another village was very popular. People preferred to marry during the winter, between November and January.

The second part of the research focused on children and family models. It appeared that the time period between wedding and birth of the firstborn was not very long, average period was about 15 months. Farmers families had more children per family than the families from other two social standings. Also, the average amount of children per family was higher amongst the 1850's selection of families than amongst the families of 1830's. There were all sorts of families in the 19th Century Sauga villages. Families of the farmers tended to be bigger, they had more children and there were other relatives and people, for example elderly parents of the farmer and the step-children. Farmhands families were mobile because of the nature of their jobs – they seeked jobs in other farms. Most of the time these families consisted only of the parents and their children.

Differences between social standings were noticeable in the marriages as well as the family models. The differences were bigger amongst the families in the 1850's selection than in the 1830's selection. This affirms the statement that the differences between social standings increased during the 1840's.

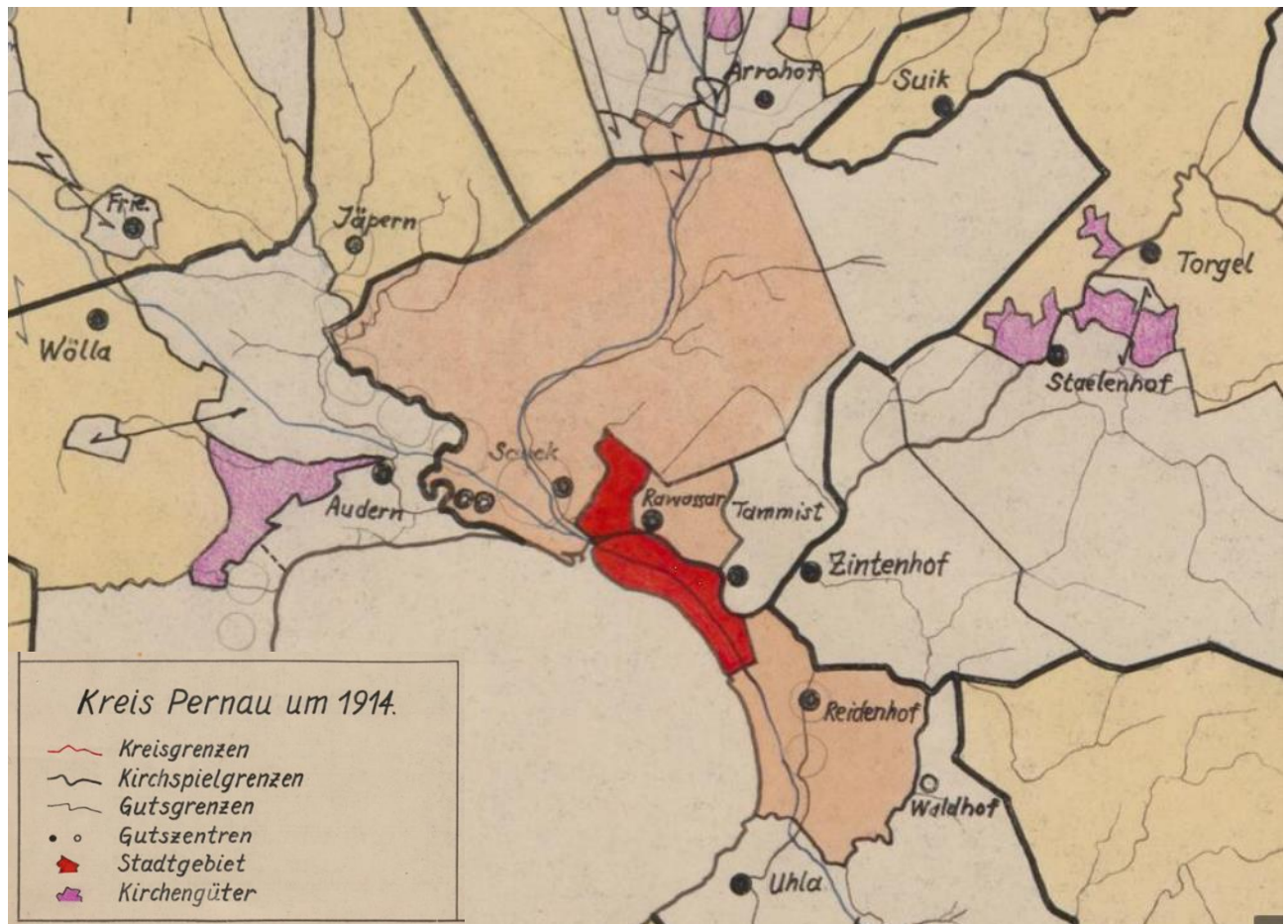
Lisad

Lisa 1: Lõige 1844. aasta Pärnu-Eliisabeti kihelkonna Sauga mõisa kaardist⁷¹⁷²

⁷¹ Sauga mõisa territoorium ulatus 1760. aastal põhja-lõuna suunal 15,5 kilomeetrit ja ida-lääne suunal 17,7 kilomeetrit. Kuna territoorium oli nõnda suur, tehti ala haldamiseks omaette funktsioneerivad haldusüksused ehk karjamõisad. Neid oli Sauga mõisas kuus: Jänesselja, Kambi, Berlii (Pärli), Räägu, Sanga ja Ullaste. ALDUR VUNK. Sauga linnamõis teenis sajandeid Pärnu kodanike huve ja kasvatas linnale kenakest tulu. Pärnu Postimees 20.07.2006.

Lisa 2: Lõige Pärnu kreiskonna kaardist 1914. aastal⁷³⁷⁴

⁷² General Charte von dem Livländischen Gouvernemenet und Pernauschen Kreise belegenen Pernauschen Stadtpatrimonial Gute Sauck. Kartograaf Jonas Fowelin, aluskaardi autorid Carl Johann Scheel ja Drever, koostamisaeg 1844, EAA.3724.5.1712, leht 1, 3.

⁷³ Kaardil on kujutatud Pärnu-Elisabeti kihelkonda, Sauga ala on heleroosaga värvitud kontuur kihelkonna põhjaosas.

⁷⁴ Kreis Pernau [und Fellin] um 1914. Koostaja Oleg Roslavlev, 1955, EAA.5392.1.112, leht 1.

Lisa 3: Sauga mõisas 1830.-1833. aastal abiellunute valim⁷⁵

	Laulatuse number⁷⁶	Peiu kuuluvus	Pruudi kuuluvus	Peig	Pruut	Peiu sünnikoht	Pruudi sünnikoht	Peiu vanus	Pruudi vanus
1830	21	Peremees	Peremees	Jurri Martenson	Marri Kallas	Sauga	Pappsaare	21	41
	40	Sulane	Peremees	Hans Oidermann	Marri Kõigema	Sauga	Pappsaare	19	19
	47	Peremees	Peremees	Ado Endrikson	Liso Nurm	Sauga	Nurme/Rägo	20	21
	53	Saunik-vabadik	Peremees	Jaan Martenson	Leno Tannebaum	Sauga	Sauga	25	27
1831	48	Sulane	Vabadik	Juhhan Näkk	Marri Jürgens	Sauga	Sauga	24	25
	64	Sulane	Peremees	Juhhan Endrikson	Marri Kants	Sauga	Pappsaare	31	24
	68	Sulane	Peremees	Jaan Pillmann	Tio Tannebaum	Sauga	Uulu	21	21
1832	14	Sulane	Sulane	Karel Kampmann	Liso Krimm	Sauga	Pappsaare	22	28
	52	Peremees	Peremees	Maddis Sommer	Tio Kampmann	Sauga	Sauga	22	31
	73	Sulane	Peremees	Jakob Prints	Marri Sowik	Pappsaare	Sauga	21	18
1833	44	Peremees	Peremees	Jaan Janson	Liso Tiit	Sauga	Ridalepa	18	28
	47	Sulane	Sulane	Mihkel Kampmann	Liso Tomson	Sauga	Sauga	32	22

⁷⁵ Tabelis ei ole esindatud Sauga mõisas neil aastatel abiellunud, kes valimist välja jäid. 1830-ndate valim hõlmab aga enamikku abielupaare, kes neil aastal abellusid ning jäid ka edaspidi Sauga mõisa elama, st on leitavad Sauga alt nii personaalraamatutes kui hingeloendites.

⁷⁶ Abielumeetrikas märgitud laulatuse number, EAA.1279.2.6.

Lisa 4: Sauga mõisas 1856.-1857. aastal abiellunute valim⁷⁷

	Laulatuse number⁷⁸	Peiu kuuluvus	Pruudi kuuluvus	Peigmees	Pruut	Peiu sünnikoht	Pruudi sünnikoht	Peiu vanus	Pruudi vanus
1856	3	Peremees	Peremees	Jurri Saarts	Rino Holter	Sauga	Sauga	24	17
	4	Sulane	Vabadik	Peeter Pedimann	Marri Eendrikson	Sauga	Sauga	31	20
	29	Sulane	Peremees	Jaan Lipmann	Marri Tammesaar	Sauga	Sauga	25	26
	74	Peremees	Peremees	Peeter Tannebaum	Marri Papp	Sauga	Sauga	26	22
	76	Sulane	Peremees	Mihkel Siim	Liso Saarts	Sauga	Sauga	24	18
	81	Peremees	Peremees	Juhhan Saarts	Marri Holm	Sauga	Sauga	23	21
	75	Peremees	Peremees	Mihkel Rapp	Liso Tannebaum	Sauga	Sauga	26	20
1857	5	Sulane	Peremees	Hindrik Tannebaum	Rino Tidermann	Sauga	Sauga	25	21
	6	Peremees	Vabadik	Hindrik Willemson	Ann Miil	Sauga	Sauga	24	28
	19	Sulane	Vabadik	Juhhan Link	Liso Lagus	Sauga	Sauga	31	26
	76	Sulane	Vabadik	Jakob Lammas	Kadri Nõmm	Sauga	Sauga	23	26
	95	Peremees	Peremees	Peter Petermann	Marri Seiler	Sauga	Sauga	25	25

⁷⁷ Tabelis on esindatud vaid osa neil aastatel Sauga mõisas abiellunutest.

⁷⁸ Meetrikaraamatus märgitud laulatuse number, EAA.1279.1.157.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Hanna Mai Raadik,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

**Laulatuste ja perekonnamudelite analüüs Sauga mõisas 1830.-1833. ja 1856.-1857. aastal
abiellunute põhjal**

mille juhendaja on prof Mati Laur,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Hanna Mai Raadik

26.05.2019